

SO VOLIVCI D. TRUMPA RES »PORAŽENCI GLOBALIZACIJE« IN EKONOMSKI ZMAGOVALCI AMERIŠKIH VOLITEV?¹

Zaslužni prof. Marjan Svetličič, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani

JEL: F130, F220, F230, F510, H250, H550, I300

UDK: 338.124.4

Povzetek

Cilj članka je preveriti upravičenost dojemanja Trumpovih volivcev, da bodo zaradi predlaganih ukrepov postali zmagovalci volitev, in odgovoriti na vprašanje, ali bodo, nasprotno, predlagane Trumpove reforme morda celo škodile njihovim ekonomskim interesom in interesom drugih volivcev. Članek to ugotavlja z analizo razlogov, zakaj se imajo Trumpovi volivci za poražence globalizacije in naraščajočega kitajskega uvoza, čeprav je v resnici razloge za naraščajoče neenakosti v ZDA treba iskati zlasti v notranjih razlogih in neustrezni politiki prerazdelitve. Analiza napovedovane Trumpove ekonomske politike/napovedanih ukrepov je pokazala, da obstajajo objektivni razlogi za ugotovitev, da so morda vsi volivci, vključno s Trumpovimi, dejansko poraženci volitev. Trgovinske vojne, protekcionizem, davčna reforma in obljubljeni reforma Obamove zdravstvene reforme, lahko škodijo njihovim interesom, poglobljajo neenakosti in bolj koristijo lastnikom kapitala oziroma bogatim. Politika "najprej Amerika" z napovedovanim vračanjem industrije v ZDA se je izkazala za nerealno in v nasprotju z objektivnimi zgodovinskimi usmeritvami. Ugotavlja se tudi, da se morata tako globalizacija kakor tudi celotni potrošniški kapitalizem spremeniti, da bi bilo mogoče odpraviti nesprejemljive neenakosti in s tem zaustaviti populizem in terorizem.

Ključne besede: ZDA, volitve

Abstract

The objective of the article was to see whether perceptions of Trump's voters to become the economic winners of the elections were justified or whether his proposed reforms might in fact harm their interests. The article analyses the reasons why Trump voters perceive themselves mainly as losers of globalization, especially of increasing imports from China, although the real causes for their poor economic situation and for increasing inequalities in the US should be traced more in internal reasons and the lack or inadequacy of appropriate redistribution policies. Evaluation of the potential impact of Trump's proposed economic policies has demonstrated that there are objective reasons to believe that all voters, including Trump's voters, might in fact be losers from the elections. Trade wars, protectionism, tax reform and the promised reform of the Obama health reform may hurt their interests, deepen inequalities and benefit the owners of capital, i.e. the rich. The policy of "America first" by returning industries to the US has proved unrealistic and counter to objective historical trends. Finally it is established that both globalization and the capitalist consumerist model need reforming if unacceptable inequalities are to be diminished and the march of populism and terrorism stopped.

Key words: the US, elections

1. Uvod

Odločilne glasove za zmago D. Trumpa na ameriških volitvah so prispevali beli volivci brez univerzitetne izobrazbe (Economist, 2016b: 32), plavi ovrtniki iz držav, ki so utrpeli največjo izgubo delovnih mest v tradicionalnih predelovalnih panogah. Torej delavci, ki se dojemajo kot poraženci globalizacije in so »prijeli na trnek« Trumpove retorike: »Kitajci so krivi za izgubo vaših delovnih mest in za vaše nizke plače« in »najprej Amerika«.

Ker je Trump zmagal, bi bilo torej upravičeno pričakovati, da so z njim zmagali tudi ti njegovi volivci? So res zmagali ali pa so ekonomski poraženci volitev? Analize volilnega poraza H. Clinton in zmage D. Trumpa kažejo na to, da so k zmagi prispevali splošno nezadovoljstvo z obstoječimi elitami in politikami ter frustracije in strah pred prihodnostjo. Clintonova je bila sprejeta kot predstavnica arogantne elite, ki je poleg globalizacije, beguncev, migrantov in zlasti Kitajcev² ter Mehičanov, ki

¹ Za zelo koristne pripombe in predloge na prvi osnutek članka se zahvaljujem J. Damijanu, A. Jakliču, M. Lovcu, M. Nahtigalu in E. Zavodniku ter uredništvu in anonimnim recenzentom.

² Trump je že l. 2015 trdil, »da nas Kitajci ubijajo. Denar, ki ga črpajo iz ZDA, je največja kraja v zgodovini naše države« (Economist, 2016g: 19).

naj bi jim odžirali delovna mesta³, odgovorna za stanje v družbi, ki je v krizi bolj reševala banke kot ljudi. Medtem ko sta levica in lumpenproletariat za svoj slab položaj krivila tudi domače elite, je desni ksenofobi populizem krivce iskal predvsem med tujci. »Trump je zmagoval tam, kjer so mnogi najmanj pričakovali, v deindustrializiranih mestih, ki jih je povozila globalizacija, med ljudmi, ki jih je prizadela finančna kriza« (Kovač, 2016: 39). Spretno je uporabljal retoriko obeh populizmov, desnega in levega.

Vendar polarizacija med volivci v odnosu do globalizacije, pa ne le v ZDA, ni od »včeraj«. Že kar nekaj časa se kaže med izobraženimi, ki, razen nekaterih na levi, podpirajo globalizacijo, in neizobraženimi, ki ji nasprotujejo. Spremembe volilnega obnašanja niso nastale čez noč in niso značilne le za zadnje ameriške predsedniške volitve. Obrat volivcev v desno je bilo zaznati že prej pri volitvah v ameriški kongres leta 2002 in 2010, kakor ugotavlja Autor s sodelavci (2016b: 1). Njihova analiza je pokazala ideološke spremembe na trgu dela, izpostavljenega trgovini, že pred zadnjimi predsedniškimi volitvami. Kongresna okrožja, ki so bila bolj izpostavljena nadpovprečnemu povečanju uvoza, so leta 2000 prenehala podpirati zmerne kongresnike. Avtorji take rezultate razlagajo kot podporo dognanjem politične ekonomije, ki povezuje slabše ekonomske razmere s podporo nativistom, torej domačinom.

»Zaradi sovpadanja vse intenzivnejše politične pripadnosti in rastoče dohodkovne neenakosti so mnogi sklepali, da so ekonomske spremembe vsaj delno razlog za večjo politično razklanost. Vendar pa so dokazi za vzročno povezanost med ekonomskimi šoki in politično polarizacijo šibki (Autor et al. 2016: 46). Takšno prevladujoče mnenje ni v skladu z Rothwellovo analizo na podlagi podrobne Gallupove ankete 125.000 odraslih Američanov. Na vprašanje, ali so bile ekonomske stiske vzrok za podporo Trumpu, so odgovori različni. Njegovi podporniki so sicer manj izobraženi in verjetnejše zaposleni kot plavi ovratniki, vendar pa relativno dobro zaslužijo in niso manj verjetno nezaposleni ali izpostavljeni konkurenci uvoza ali imigrantom. Po drugi strani pa živijo v rasno izoliranih skupnostih v slabih zdravstvenih razmerah, so manj socialno mobilni, imajo manj socialnega kapitala in so bolj odvisni od socialne podpore in manj od dohodkov od kapitala. Vse to predvideva močnejšo podporo Trumpu (Rothwell, 2016: 1). Freund in Sidhu (2017) ugotavljata, da so manj raznoliki, religioznejši in manj izobraženi

deli ZDA glasovali za Trumpa, medtem ko so ekonomski razlogi igrali manj pomembno vlogo. To potrjuje trditve Inglehart in Norris-a (2016), da pri porastu populizma igrajo kulturni dejavniki ključno vlogo. (Freund et al. 2017: 15).

Pa je tako v resnici? Javnomnenjske raziskave po svetu dajejo različne odgovore. Države, ki so nekdanj obtoževale razvite države za neokolonializem, govorile o neenaki menjavi, so se v zadnjih letih hitro razvijale, so danes, paradoksalno, močne podpornice globalizacije⁴. To ni presenetljivo, saj so se prav na valovih globalizacije hitro razvijale in so jim rasli dohodki. Obstaja pozitivna povezava med rastjo BDP na prebivalca po kupni moči v obdobju 2011–2015 in pozitivnem odnosu do globalizacije (Economist, 2016c: 53). Po drugi strani pa se v razvitih državah takšna podpora zmanjšuje, zlasti v velikih državah.⁵

V tem članku obravnavamo ekonomske vidike izida volitev in možne učinke napovedanih Trumpovih reform/politik. Cilj članka je pokazati, da obstajajo tehtni objektivni in znanstveno utemeljeni razlogi za razočaranje Trumpovih volivcev⁶, ki se čutijo poraženci globalizacije, saj bodo objektivno postali ekonomski poraženci Trumpove politike (če bo vsaj približno taka, kot jo je obljubljal), ker:

- lahko trgovinske vojne, ki jih lahko sproži, prizadenejo njegove volivce celo bolj kot vse druge,
- so pričakovanja o vračanju industrij in delovnih mest v ZDA v obljubljenem obsegu iluzija, saj sta prestrukturiranje svetovnega gospodarstva in deindustrializacija dolgoročno težko zaustavljiva zgodovinska tendenca,
- bodo ceno obljubljene carinske in davčne zaščite/protekcionalizma končno plačali potrošniki, in to v glavnem revnejši,
- bo obetana davčna razbremenitev in napovedano zmanjševanje pravic iz zdravstvene reforme najbolj prizadela revnejše sloje in koristila lastnikom kapitala, torej bogatim.

Odgovori na ta vprašanja so odvisni od objektivne analize neenakosti v ZDA oziroma ali od tega, se volivci upravičeno čutijo poraženci globalizacije oziroma mednarodne menjave. Konkretno, ali je povečani uvoz iz Kitajske kriv za izgubo služb in padanje plač ali pa se dejansko stanje razlikuje od dojemanja tega stanja. Ugotavljali bomo, da je dojemanje pogosto močnejše od resnice, da se volivci bolj kot na podlagi dejstev odločajo na temelju svojega dojemanja stvari in zanemarjajo

³ V resnici se delovna mesta v ameriški predelovalni industriji, ki so se zmanjšala po ustanovitvi NAFTA za 8% niso selila v Mehiko, ker je tam število delovnih mest v obdobju 1993–2014, ostalo skoraj na isti ravni (Hausmann 2016). DeLong je izračunal, da bi bila NAFTA lahko kriva le za 0,1 % izgube ameriških delovnih mest, kar je manj od delovnih mest, ki se mesečno odprejo v ZDA (Economist, 2017f:63). Tudi študija Ameriške trgovinske komisije je pokazala pozitivne učinke, saj je NAFTA vplivala na povečanje realnih plač in zaposlenost v ameriški strojni in kovinski industriji, zmanjšala pa zaposlenost v sladkorni in oblačilni dejavnosti. Res pa je, da so bili negativni učinki močnejši v jugovzhodnih regijah (Blackwill et al. 2017:2).

⁴ Kar 91 % Vietnamcev meni, da je globalizacija dobra, enakega mnenja jih je 85 % na Filipinih, 83 % v Indiji, 73 % v Maleziji (Smith N. 2016).

⁵ Le 37 % Francozov, 40 % Američanov in 46 % Britancev meni, da je globalizacija dobra. V manjših državah so odstotki višji: 71 % Singapurcev, 68 % Dancov, 63 % Švedov, 56 % Fincev (Smith N., 2016).

⁶ Seveda pa ni nujno, da se bodo tako tudi dejansko počutili, saj ljudje včasih celo lastnim očem ne verjamemo, če so naša vnaprejšnja prepričanje drugačna.

dejstva bodisi zaradi ideološke zaslepljenosti ali neznanja. Samokritično pa bomo ugotovili tudi, da smo strokovnjaki sokrivi za krepitev prepričanja, da so Kitajci oziroma uvoz in globalizacija krivi za krhanje socialno-ekonomskega položaja delavcev, izgubo delovnih mest in nižanje plač, saj smo v želji zagovarjati očitne prednosti mednarodne menjave (MM) premalo opozarjali, da se njene dobrobiti ne porazdeljujejo enakomerno in da so zato potrebne učinkovite javne-prerazdelitvene in druge politike, ki bi popravljale negativne učinke globalizacije in pravičnejše porazdeljevale njene koristi.

Članek se začneja z analizo, zakaj je dojemanje oziroma zaznavanje močnejše od resnice in v nadaljevanju teoretično obravnava poražence in zmagovalce globalizacije ter vzroke neenakosti v ZDA in nasploh. Članek se konča z razpravo o poražencih globalizacije. Osrednje, tretje poglavje, odgovarja na vprašanje, zakaj naj bi bili zmagovalci volitev dejansko njihovi poraženci. Sklep povzame glavne ugotovitve in nakaže možne rešitve v zvezi z globalizacijo.

2. Je dojemanje močnejše od resnice?

«Obstajajo zmagovalci in poraženci globalizacije in tisti, ki se tako počutijo... Ti so prepričani, da bi jim brez konkurence tujih podjetij in delojemalcev šlo bolje» (Böll et. al., 2016: 23). Problem neenakosti⁷ je odlična ponazoritev, kako pomembno je dojemanje oziroma zaznavanje. »Zdi se, da globalizacija povzroča vse večje neenakosti, čeprav objektivno to ni res« (Milanović, 2016b: 5). Z velikimi neenakostmi živimo v svetu že kar nekaj časa. Položaj se v zadnjem času ni tako dramatično poslabšal, kot se je zaznava o tem. Presenetljivo, saj »neenakost močno grozi v svetu, ki postaja vse bolj enak« (Milanović, v Srivastava, 2016: 1).

K takšnem razvoju dogodkov smo prispevali tudi znanstveniki, profesorji, zlasti ekonomisti. Preveč smo poudarjali dobrobiti MM oziroma globalizacije in zanemarjali njene negativne učinke. Tudi klasiki, od A. Smitha in D. Ricarda dalje, so v svojem boju zoper merkantiliste svoj repertoar gradili predvsem na argumentih v podporo MM, čeprav so opozarjali, da so koristi v primeru njene neuravnoteženosti neenakomerno porazdeljujejo med partnerje. Šlo je za razkorak med retorično predanostjo ekonomistov in elit svobodni trgovini ter sporočili ekonomskih modelov.

Ko ljudje vidijo vse te slabe strani, ko izgubijo službo, ko kriza in propad ekonomske in socialne stabilnosti ob sočasnem občutku izgubljanja državne suverenosti poglobi te frustracije, je razočaranje še toliko večje. Zgodi se upor, ker volivci pogosto ne glasujejo na podlagi objektivne ocene realnosti oziroma v svojem lastnem interesu ali s svojo glavo, pač pa s svojimi

občutki, kako vidijo realnost (Mansfield et. al., 2009). Dojemanje oziroma zaznavanje, ne realnost, je pomembno, pravita Batie in Mercurio (2008: 44). Še več; študija volilnega obnašanja 31 evropskih držav R. Dassonneville in M. Lewis-Becka je pokazala, da volivci po ekonomski krizi začnejo ignorirati ekonomsko realnost in glasujejo proti vladam na oblasti ne glede na njihove rezultate. Pred krizo je procent rasti BDP sovpadal s skoraj 75 % podporo vladam na oblasti (Economist 2017m: 25). Očitno se dojemanje pogosto razlikuje od dejanskega stanja in je lahko napačno. Posamezniki si oblikujejo svoje subjektivno mnenje o realnosti na temelju zaznavanja te realnosti (Bless, et al., 2004: 2). Živimo o postfaktičnem svetu, v katerem prevladujejo čustva in mnenja, celo napačne novice, ne pa dejstva. Smo omejeno racionalni, zlasti če se predstave ne ujemajo z našimi imaginarnimi zaznavami (Simon, 1982, Kahneman, 2002). Še bolj radikalen je Tattersall, saj trdi, »da stvari ne vidimo takšnih, kot so, temveč jih dojemamo skozi svoje mišljenjske filtre. ... Neandertalci pa so svet dojemali, kakršen je bil, in ne kakršnega so si predstavljali... Trumpa ne bi izvolili, saj si o njem ne bi delali utvar« (po Kramberger, 2016: 12).

Pomena zaznavanja oziroma dojemanja se je treba zavedati, da ne bi gojili iluzije, da je populizem mogoče premagati z dejstvi. Alcott in Gentzkow (2017) sta, na primer ugotovila, da se je le 14 % Američanov pred volitvami opiralo na medije kot poglavitni vir podatkov, medtem ko se je kar 30 milijon krat širilo ugotovljene napačne (false) zgodbe, ki so bile v prid Trumpu in so se pojavile 3 mesece pred volitvami na Facebooku. Tiste, ki so podpirale H. Clinton pa so se širile skoraj 4 x manj (8 milijon krat). Kljub temu pa je eden ena od tez tega članka »iluzija«, da je kljub temu mogoče z agresivnejšim pojasnjevanjem z dejstvi vplivati na javno mnenje in obnašanje volivcev, ki vse prepogosto volijo v skladu z vnaprej oblikovanim mnenjem in temu primerno izbirajo dejstva, s katerimi lahko potrjujejo svoje vnaprejšnje prepričanje.

3. Zmagovalci in poraženci globalizacije

3.1 Kaj pravi teorija?

Razprava o posledicah globalizacije ter njenih zmagovalcih in poražencih ni nova. Akademiki⁸ in družbena gibanja o tem govorijo že dolgo. OECD sedaj celo ugotavlja, da so neenakosti eden od treh največjih izzivov v naslednjih 50 letih (OECD, 2015: 22). Tudi namestnik direktorja za raziskave IMF priznava, »da povečane neenakosti škodijo ravni in trajnosti rasti (Ostry et al., 2016: 39). Ne nazadnje celo Svetovni ekonomski forum sedaj priznava, da je odpravljanje neenakosti sestavni del pospeševanja rasti in reforme

⁷ Govorimo o dohodkovnih neenakostih, ker za premoženjske ni dovolj zanesljivih podatkov, čeprav so še večje.

⁸ Med citiranimi ekonomskimi avtorji lahko omenimo Atkinsona, Milanovića, Rodrika in Stiglitzja.

sistema globalnega kapitalizma prednostna naloga za naslednje desetletje (WEF, 2017).

Razprava o koristih in stroških globalizacije je le preslikava razprave o koristih in stroških MM ali celo menjave nasploh. »Že od najzgodnejših poznanih spisov na temo ekonomije so znanstveniki ugotavljali, da trgovina krepi blaginjo ljudi. Že Plato (prevod Jowett 2015) in A. Smith (1776) sta trdila, da trgovina pospešuje specializacijo delovnih nalog. To posameznikom omogoča, da postanejo produktivnejši, saj koristi večje produktivnosti znižujejo stroške proizvodnje blaga in storitev. To velja tako za menjavo med ljudmi v istem mestu kot med različnimi političnimi enotami (Rothwell, 2017: 2) Tudi D. Ricardo meni, da je menjava koristna za obe strani, da pa vsi akterji ne dobivajo enako, da je treba akterjem, ki z njo izgubljajo, povrniti to izgubo s politiko redistribucije.« Ena od treh nalog »suverena je, da zaščiti, kolikor je to le mogoče, vsakega državljanja pred krivicami in prisilo s strani drugih članov družbe..., da je vzpostavljanje popolne pravičnosti, popolne svobode in popolne enakosti, zelo preprosta skrivnost, ki najbolj učinkovito zagotavlja najvišjo stopnjo blaginje vsem trem razredom« (Smith A., 1767/1991: 445 in 450). Še jasnejši je bil Ricardo s trditvijo, »da mora država neenakomerno porazdelitev koristi od MM popraviti«, da bi se ohranile njene velike skupne koristi in »da bi bila vsaka država zelo nespametna, če tega ne bi storila« (Ricardo, 1817/2005: 320). Tudi poznejše teorije MM so izhajale iz temeljne premise, da se z njo večja narodno bogastvo, čeprav nekateri znotraj držav lahko z njo tudi izgubljajo. Vendar so opozorile, da se vse to razlikuje glede na velikost države (več v Damijan, 1998).

Mikro gledano je globalizacija v bistvu delitev dela, temelječa na specializaciji. To dviga možen obseg proizvodnje nad raven, ki bi se zgodila brez specializacije, dviga produktivnost, vodi v ustvarjanje ekonomij obsega in razpona ter s tem padec cen za potrošnike. Zaradi večjega obsega so koristi in stroški MM danes bistveno večji in prav tako posledice. V devetdesetih letih globalizacija ni bila velik problem za ameriške delavce, ker deleži uvoza še niso bili tako visoki. Danes, ko se je delež uvoza s Kitajske povzpел na več kakor 15 % in ko so njihove skupne neposredne naložbe od leta 2000 dosegle že preko 100 milijard dolarjev (v letu 2016 kar 45.6 milijarde dolarjev; Hanemann et al. 2016), pa je to problem. »Ni več varno sklepati, da je učinek trgovine na porazdelitev dohodkov v razvitih državah minoren (Krugman, 2008)«. Zato se je krepilo zaznavanje oziroma dožemanje, da so strošek MM delovna mesta in nižje plače. To je bilo sprva manj res kot je danes. Vzporedno prihaja do realociranja delovnih mest. Pridobivajo višje plačana delovna mesta na področjih primerjalnih prednosti in izgubljajo nižje plačana tam, kjer jih ni. Pomembni dejavnik, ki vpliva na zaposlovanje in višino plač, je tehnološki razvoj, zlasti

robotizacija⁹, v zadnjem času digitalizacija proizvodnih procesov in storitev, njihova rutinizacija. Slednja je še okrepila možnost preseljevanja takih storitev v dežele z nižjimi plačami, sedanja krepljena robotizacija pa lahko zavre takšno preseljevanje. Toda ne bo odprla mnogo novih delovnih mest, razen za robote. Tehnologija je prispevala k spodkopavanju nekaterih prej delovno intenzivnih delovnih operacij. Države, ki so bile razvitejše in kjer so bile plače visoke, so lahko z inovacijami oziroma uvajanjem sodobnejših tehnoloških procesov in s tem večjo produktivnostjo¹⁰ konkurirale uvozu iz držav s cenejšo delovno silo. Tehnološke spremembe (avtomatizacija¹¹), ki so poudarjale usposobljenost (»skill biased technological change«), so bile sprva glavna razlaga za upadanje števila delovnih mest v industriji. Pozneje se je izkazalo, da te tehnološke spremembe, ki izhajajo iz monotonega naraščanja povezave med stopnjo zahtevnosti kvalificiranosti delovnih mest in povpraševanjem po delu v razvitih državah, ne držijo, saj obstaja U-oblika polarizacije na trgu dela; izginjajo samo srednje kvalificirana dela, novo ustvarjena pa so nizko in visoko kvalificirana dela (glej Autor et al., 2006), Autor, 2010 in Damijan, 2016b).

3.2 Neenakosti v ZDA

»Mnogi Američani živijo danes slabše kot pred 25 leti. Mediana dohodka polno zaposlenih moških je nižja kot je bila pred 42 leti. Za manj izobražene je tudi vse težje najti zaposlitev za pristojno plačo. Realne plače tistih na dnu dohodkovne lestvice so približno enake tistim izpred 60 let. Zato ni presenetljivo, da je Trump našel zaveznike, ko je govoril, da je gospodarstvo gnilo. Vendar se Trump moti tako glede diagnoze kot receptov. Ameriško gospodarstvo se je uspešno razvijalo; v zadnjih 60 letih je BDP zrasel za 6 krat. Problem pa je, da so sadeže te rasti, predvsem zaradi obsežnih znižanj davkov, ki jih sedaj on namerava še bolj

⁹ Acemoglu in Pascual sta ugotovila, da je dodaten robot na tisoč zaposlenih povezan s padcem zaposlenosti med 0,18 in 0,34 odstotnih točk in padcem plač med 0,25 in 0,5 odstotkov. Najbolj so prizadeti tisti v proizvodnji, ki je najbolj izpostavljena robotizaciji in manj izobraženi, torej manualni delavci, ki opravljajo rutinska dela in dela sestavljanja ter s tem povezane dejavnosti, skratka, plavi ovratniki (Acemoglu et al. 2017).

¹⁰ Pomembnost produktivnosti ponazarja podatek, da zaradi produktivnosti nastane za 80–90 % razlik v plačah (Rodrik, 2011:192). Vendar pa zadnja leta ta upada (posledica šibke inovativnosti firm). Usihanje produktivnosti OECD uvršča med tri največje izzive prihodnjega razvoja (OECD, 2015).

¹¹ Hicks and Srikant ugotavljata, da je 86 % izgubljenih delovnih mest v ameriški predelovalni industriji med 1997 in 2007 posledica povečanja produktivnosti, 14 % pa trgovine. Ocenjujeta, da se bo vpliv tehnologije v prihodnje še krepil (digitalizacija ipd.). To potrjuje tudi novejša študija državne univerze Ball, ki trdi, da je do 87 % izgube delovnih mest prišlo zaradi povečanja produktivnosti in le 13 % zaradi mednarodne trgovine (Blackwill et al. 2017: 2). Študija Freya in Osborna (2013) je pokazala, da 47 % ameriških delovnih mest ogroža avtomatizacija. Do 80 % premika porazdelitve dohodka od dela h kapitalu med letoma 1990 in 2007 se pripisuje tehnologiji (po WEF, 2017: 14).

znižati,¹² pobrali tisti redki na vrhu, ljudje kot Trump» (Stiglitz, 2015: 426).

Vendar se njim ne pripisuje krivda za neenakosti v ZDA, ki so se od leta 1980 gromozansko povečale. Povprečen nacionalni dohodek na odraslega pred plačilom davkov se je povečal za 60 %, vendar za 50 % na dnu porazdelitve ni naraščal. Dohodki vrhnjega 1 % so danes 81-krat večji od tistih 50 % odraslih na dnu porazdelitve (leta 1980 le 27-krat več). To povečanje je bilo sprva rezultat dohodkov od dela, po l. 2000 pa predvsem odsev povečanja dohodkov od kapitala. Vlada je uspela kompenzirati le majhen del tega povečanja neenakosti (Piketty et al. 2016: 1). To ponazarja neustreznost ameriške politike prerazdelitev¹³, lahko pa tudi nakazuje njeno omejeno zmožnost nasploh. Premoženijske neenakosti so še večje, saj ima vrhnjih 1 % v rokah 42 % celega premoženja, najvišjih 0,1 % pa kar 22 % (Saez and Zucman, 2014). Tako velikega povečanje neenakosti očitno ni mogoče kompenzirati samo s politiko prerazdelitev.

Ker so se med krizo neenakosti v večini držav še povečale, se je okrepilo prepričanje, da je za to kriva globalizacija. V ZDA je največja neenakost med vsemi razvitimi državami in ena najnižjih ravni enakih priložnosti. Zato Stiglitz pravi, da so ameriške sanje v glavnem mit (Stiglitz, 2015: 426). Globoke neenakosti namreč spodkopavajo eno temeljnih načel ameriške ustave, tj. enakost možnosti.

Čeprav je veliko Američanov prepričanih, da sta globalizacija oziroma konkretnije uvoz kriva za njihove nizke plače ali izgubo delovnih mest, študije temu le deloma pritrjujejo. Sprva so sicer ugotovljale skromen vpliv trgovine na padec plač in izgubo delovnih mest. Novejša literatura je namreč pokazala, da je tudi trgovina s Kitajsko prispevala k izgubi delovnih mest po letu 2000.¹⁴ Acemoglu, Autor, Dorn, Hanson in Price (2016) ter Pierce in Schott (2016) so ugotovili, da je hitra rast kitajskega uvoza v 2000 letih povzročil velike izgube delovnih mest v predelovalni industriji.¹⁵ Če so proizvodni obrati izpostavljeni konkurenci iz držav nizkih plač, je verjetnost, da se zaprejo, večja (Rigby, Kemeny & Cooke, 2016). Vendar pa podatki na ravni podjetij kažejo, da so tista, ki so izpostavljena konkurenci kitajskega uvoza, povečala zaposlenost, vključno z zaposlenostjo v predelovalni dejavnosti v manj izpostavljenim panogah. Magyari (2017) zato meni, da je del izgubljenih delovnih mest v predelovani industriji vsaj deloma rezultat

prestrukturiranja rasti kot posledice nizkih proizvodnih stroškov. Zdi se, »da delavci verjetneje utrpijo izgubo dohodkov, kadar je uvozna konkurenca močna« (Kletzer, 2000; Ebenstein, Harrison, McMillan & Phillips, 2014; Autor, Dorn, Hanson & Song, 2014). To se nanaša tudi na druge oblike sodelovanja. Poleg uvoza v tej smeri deluje tudi zunanje izvajanje del. Hummels, Jorgensen, Munch and Xiang (2014) so ugotovili, da je zunanje izvajanje dejavnosti prispevalo tudi k nižanju plač nizko kvalificiranih delavcev in povišanju plač visoko kvalificiranih v danskih podjetjih. Toda »domači šoki so za rezultate v regijah pomembnejši od trgovinskih (Patridge et al. (2016). Tudi študija Autorja, Dorna in Hansona (2016a: 2121) je pokazala, da uvoz s Kitajske vpliva na višjo nezaposlenost in nižje plače v regijah s predelovalno industrijo, ki tekmuje s kitajskim uvozom. Na splošno naj bi bilo zaradi kitajskega uvoza za 25 % manj delovnih mest v ameriški predelovalni industriji (1999–2011), preostalih 75 % pa je posledica drugih dejavnikov¹⁶. Toda ta izguba je vplivala tudi na upad povpraševanja in posledično dodatnega izgubljanja delovnih mest. Skupaj je tako delo zaradi neposrednih in posrednih učinkov uvoza izgubilo okoli 2,4 milijona delavcev. Več uvoza s Kitajske v obdobju 1987–2007 je pomenilo manj delovnih mest v ameriški predelovalni industriji. Seveda pa na zmanjšanje števila delovnih mest vplivajo tudi drugi dejavniki (tehnologija, *offshoring*, selitve proizvodnje ipd.). Relativno veliko vlogo kitajskega uvoza potrjujejo raziskave, ki so pokazale močne negativne posledice v ameriških regijah, ki so najbolj izpostavljene kitajski konkurenci (Autor, Dorn & Hansen, 2013).

»Malo dokazov je, da je globalizacija povečevala neenakosti med neusposobljenimi in usposobljenimi delavci v ZDA. Obenem pa je dovolj dokazov, da je dvigovala relativne in dejanske dohodke super zvezdnikov, da so se realno dohodki velike večine Američanov v zadnji dekadi zmanjšali« (Haskel et al., 2012: 136). Taka prerazporeditev (slabo plačana dela se selijo v tujino) doma pa se ohranjajo ali kreirajo visoko plačana delovna mesta (razvoj, marketing, prodaja, finance), povečuje dohodkovno neenakost.

Ključno je, kaj se je zgodilo z zaposlenimi, ki so izgubili službe. Večina odpuščenih v industriji pozneje ne dobi enako kakovostne službe, pač pa mora delati za manj. Posledica: obup, ker so »izgubili dostojanstvo/.../. Dostojanstveni posamezniki pa tvorijo zadovoljno in stabilno družbo. In dostojanstveni posamezniki, ki se ne bojijo prihodnosti, ne volijo za Trumpa, brexit, za LePenovo ali Hitlerja« (Damijan, 2016c). Posledična

¹² Obdavčitev korporacij namerava znižati s 35 na 15 %, dohodek pa z 39,6 % na 33 % (Baartman, 2016).

¹³ ZDA porabijo le okoli četrtno tega, kar v povprečju države OECD namenijo za finančno pomoč nezaposlenim (Economist, 2017i: 68).

¹⁴ Zaposlenost v predelovalni industriji se je v ZDA v obdobju 2000–2016 zmanjšala s 17,3 na 12,3 milijona (Blackwill et al., 2017: 2).

¹⁵ Ocenjujejo, da je »kitajski učinek« povzročil v obdobju 1999–2011 izgubo od 2–2,4 milijona delovnih mest v predelovalni industriji, kar je enako približno 31–38 % vseh izgubljenih delovnih mest. »Trgovini gre v obdobju 2000–2010 pripisati le 20 % vpliv na izgubo delovnih mest v ZDA. Toda, te izgube so lokalizirane, boleče in vztrajne, medtem, ko so koristi od TNI in razpoložljivega širokega razpona cenenih uvoznih izdelkov bolj razpršene« (Pinkus et al. 2017:1).

¹⁶ Študija je izzvala veliko polemik. Rothwell je sicer ne zavrača v celoti, vendar meni, da je pristranska, ker ne upošteva dovolj notranjih ameriških dejavnikov in slabih makroekonomskih gibanj v obdobju 2000–2007 v primerjavi s tistimi leta 1990. (Economist, 2017h: 70 in Rothwell, 2017: 1 in 5). Toda Autor je s sodelavci to njegovo kritiko v celoti zavrnil kot neutemeljeno. »Kritika ne upošteva lastne logike, spremembe naše metode dejansko ne preskušajo parametra raznovrstnosti, ki naj bi jo Rothwell pokazal. Ko se specifikacije spremenijo, da bi se to preskusilo, dobimo močne dokaze za svoje rezultate« (Autor et al. 2017: 6).

mizerija pa ni le posledica materialnih stisk. Je tudi posledica izgubljenih iluzij, izgubljenih prizadevanj. Zato, pravita Case in Deaton (Economist, 2017i: 68), so »beli« v ZDA bolj razočarani kot »črni in Latinoameričani«, se bolj vdajajo alkoholu, drogami oziroma depresiji. Politike prerasdelitve niso in ne morejo ustrezno kompenzirati »luzerjev«, jim ne morejo vrniti dostojanstva ali jih potegniti iz depresije. Globalizacija ima torej tudi negativne učinke na neenakost, ki jih je težko odpraviti tudi v najbolj idealnih institucionalnih razmerah (glej zlom danskega modela prožne varnosti; Damijan, 2016a).

Toda v trgovini se tudi odpirajo delovna mesta in trgovina ne koristi samo zelo bogatim v globalnih podjetjih. Okoli 11,5 milijona delovnih mest v ZDA je bilo ustvarjenih v izvoznih industrijah, ki tako prenašajo koristi globalizacije svojim zaposlenim. Njihove plače so za 18 % višje kot v ameriškem neizvoznem gospodarstvu (Bown, 2016). Poleg kitajskega uvoza se krivda za nezaposlenost in nizke plače pripisuje tudi preseljevanju industrij ameriških multinacionalnih podjetij. Ta »so v obdobju 1991–2001 ustvarila tri milijone delovnih mest v tujini in tudi okoli 5,5 milijona delovnih mest v ZDA. To je znatno višja stopnja rasti zaposlenosti kot pri domačih podjetjih. Delovno mesto v tujini ne pomeni nujno, da se to ne ustvari tudi doma (Parry, 2014). Delovanje v tujini in doma se praviloma dopolnjuje: proizvodnja v tujini ustvarja tudi kakovostnejša in bolje plačana delovna mesta doma (direktorji, tržniki, pravniki, inženirji ipd.). Slaughter navaja, da ameriška TP v ZDA zaposlujejo 21,7 milijona delavcev, v tujini pa 9,5 milijona ali 2,3 delovna mesta v ZDA na eno v tujini (2009: 9).

Končno se krivda za ukinjanje delovnih mest in nižanje plač pripisuje imigrantom. Sprva so študije izhajale iz mnenja, da so imigranti nadomestek za domače delavce, pozneje pa so ugotavljale, da imigranti dopolnjujejo domačo delovno silo in opravljajo dela, ki jih domačini ne. Učinek imigrantov je nižji kot to dojema javnost. Če se imigranti upoštevajo kot dopolnitev, Ottaviano in Peri ugotavljata, da so učinki imigracije nizko usposobljenih delavcev pozitivni na delavce z vsaj srednješolskimi kvalifikacijami, če ne izhajamo iz mnenja o popolni nadomestitvi domačih delavcev. Borjas (2006) je ugotovil, da v obdobju 1980–2000 imigracija znižala plače nekvalificiranim delavcem za od 5–10%, ne pa na splošno (vse po Economist, 2016f: 9). Poleg tega je bila neto imigracija iz Mehike v ZDA po letu 2008 celo negativna. Po podatkih raziskovalnega centra Pew se je zmanjšala z 12,8 milijona l. 2007 na 11,7 milijona leta 2014 (Blackwill et al. 2017: 3).

3.3 Vzroki neenakosti so!

Vzroki naraščajočih neenakosti v razmerah globalizacije so lahko vsaj štirje. Prvič je to lahko sistem kapitalizma, drugič je to tržni mehanizem, tretjič globalizacija¹⁷ in

četrtič politika. Ključno je vprašanje, koliko posamezni od teh dejavnikov prispevajo h končnemu stanju.

Splošno mnenje je, da je za neenakosti kriva globalizacija. Krivda se ne pripisuje MM (še vedno prevladujoči obliki globalizacije) in še manj kapitalizmu. In vendar so neenakosti vtakane v bistvo sistema kapitalizma, kar je že zdavnaj ugotovil Marx. Piketty (2014) je s svojim konceptom nasledstvenega kapitalizma ugotovil, da je položaj posameznika opredeljen z rojstvom, ne pa z delom. Govori o neenakosti kot posledici razkoraka med stopnjo donosa na kapital in stopnjo rasti dohodkov od dela. Vendar so njegovi »recepti« še vedno znotraj sistema, saj vidi rešitev predvsem v »progressivnem davku na kapital« (Piketty, 2014: 399). Milanović temu dodaja še »zamejitev najvišjega možnega dohodka, povečanje sredstev, ki krepijo javno brezplačno in vsem dostopno šolstvo /.../ zvišanje minimalne plače. /.../ Težava je pomanjkanje politične volje in demokratičnega pritiska za uvedbo teh sprememb« (Milanović 2013: 11, 9).

Dejstvo je, da tržni sistem krepi neenakosti. Piketty (2014: 2) ugotavlja, da »tržna ekonomija, ki temelji na zasebni lastnini, vsebuje močne sile konvergence, toda tudi močne sile divergence, ki ogrožajo demokratične družbe in vrednote družbene pravičnosti, na katerih temeljijo«. Ne gre kriviti samo trga. Tudi politike prispevajo k naraščanju neenakosti, saj trg ustvarja politika. Zavedajoč se tržnih pomanjkljivosti je že liberalna ekonomika od A. Smitha dalje ugotavljala, da je treba korist, ki jih imajo od MM eni, deliti s tistimi, ki imajo zaradi nje izgube. »Politika 21. stoletja, ne pa kapitalizem, je napačna, saj trgi ne delujejo v vakuumu in vsaka politika vpliva na neenakosti«¹⁸ (Stiglitz, 2015: 445). Ker so politike v bistvu nacionalne¹⁹, je treba vzroke neenakosti iskati zlasti na ravni države. »Odgovornost za pretvarjanje globalizacije v instrument, ki deluje v korist vseh, je, paradoksalno, državna odgovornost« (Wyplosz, 2016: 25). Hiperglobalizacija²⁰ lahko povzroča prevelike okoljske stroške, saj se blago včasih tudi po nepotrebnem prevaža po celem svetu. Okoljski stroški so za De Grauweja prvi dejavnik, ki zamejuje vpliv globalizacije in zavira njen nadaljnji razmah.²¹ Trg ne upošteva okoljskih stroškov in je treba njegovo delovanje popravljati, da bi se takšni škodljivi stroški

¹⁸ Zakon o stečajih podjetij v ZDA na primer daje lastnikom izvedenih finančnih instrumentov prednostno pravico, študentje pa morajo, celo če bankrotirajo, odplačevati kredite (Stiglitz, 2015: 441).

¹⁹ Rodrik govori o nevarnem razkoraku med državno politično odgovornostjo in globalnostjo trgov. Rešitev vidi v ponovnem vzpostavljanju državnega nadzora nad svetovnimi trgi (Rodrik, 2013).

²⁰ Začela se je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja s skokovitim povečanjem kitajskega izvoza in njenim odpiranjem v svet, kot ambicioznejša liberalizacija (trgovine in kapitala) in globoka ekonomska integracija, ki je izvajala pritisk na razvijajoče se države, da odprejo svoje trge za trgovino in investicije tudi v nasprotju z njihovimi nacionalnimi interesi (Rodrik, 2011: xviii).

²¹ Podaljševanje oskrbovalnih verig pomeni, da se isto blago prevaža naprej in nazaj med mnogimi državami, preden pride do končnega porabnika. To povzroča visoke okoljske stroške (npr. emisije CO₂), ki niso internalizirane v cenah končnih izdelkov« (De Grauwe, 2016).

¹⁷ Ki je »le podaljšanje kapitalizma« (Rodrik, 2011: 233).

zmanjšali. S tem trčimo na prevladujoči potrošniški model, ki dolgoročno ni vzdržen²².

Tretji problem neenakosti je nemoč politike v celoti popraviti tržne pomanjkljivosti in s prerazporeditveno politiko nadomestiti tiste, ki z MM izgubljajo, in neiskrenost ekonomske stroke pri pojasnjevanju teh učinkov. Praviloma se je utemeljevanje v prid MM osredotočalo na koristi in zanemarljivo stroške. »Seveda trgovina prispeva k neenakostim, toda je le en, v primerjavi z vlogo tehnologije morda manj pomemben dejavnik. Če bi ekonomisti vnaprej jasno pokazali tudi na pomanjkljivosti MM, bi bili bolj verodostojni in bolj pošteno posredniki v teh razpravah« (Rodrik, 2016). Sprva se je MM/globalizaciji pripisoval manjši vpliv na ukinjanje delovnih mest ali zniževanje plač²³. Kako naj bi bil ceneni uvoz iz manj razvitih držav glavni krivec za razslojevanje v ZDA in razvitih državah, če ta tvori le od 3–8 % celotnega proizvoda teh držav (IMF 1997: 58). Vendar pa se je položaj²⁴ pod vplivom izjemne rasti izvoza Kitajske spremenil. Leta 2015 je uvoz blaga in storitev v ZDA tvoril že več kakor 15 % BDP, izvoz pa skoraj 13 % (World bank, 2016a). »Kljub temu je neposredna izpostavljenost ZDA Kitajski še vedno omejena. Vrednost ameriškega izvoza blaga na Kitajsko l. 2015 (podatki US Census Bureau) tvori le 7 % celotnega izvoza ali 0,64 % ameriškega BDP. Uvoz je skoraj štirikrat višji od izvoza²⁵ in predstavlja 2,7 % BDP, toda »med 10–12 % vsega blaga, ki ga porabijo ameriška gospodinjstva« (Kleinhenc, 2016). Tudi ameriške multinacionalke niso preveč izpostavljene, saj tam proizvedejo le 5 % svojih prodaj in ustvarijo 2% neto dohodkov (Bryson et al. 2016).

Ukinjanje delovnih mest in padanje ravni plač je posledica MM, tehničnega napredka, avtomatizacije²⁶ in robotizacije proizvodnih procesov. Trgovina in uvajanje novih tehnologij imata namreč sorodne učinke. Čeprav je skoraj nemogoče ločiti učinke tehnologije, globalizacije, preskrbovalnih verig in politik pa je najnovejša analiza IMF pokazala, da je najmočnejši vpliv na padanje deleža dela v dohodkih v razvitih državah pripisati tehnologiji

(skoraj 50 %). Vpliv globalizacije (finančne integracije) in preskrbovalnih verig je pol manjši. Preostanek je vpliv politike (davčne...) in nepojasnjenih razlogov (IMF, 2017: 136). »Korelacijska analiza med Ginijevim koeficientom in globalizacijskim indeksom držav je celo pokazala, da je v bolj globaliziranih državah porazdelitev dohodkov enakomernejša. Ob upoštevanju tehnološkega napredka in dostopa do izobrazbe ter sestave zaposlenih je regresijska analiza pokazala pozitiven, toda neznačilen učinek na neenakost. To nakazuje, da so rezultati lahko posledica slučajnih vplivov in/ali, da tehnološki razvoj vpliva na negativne učinke globalizacije in neenakost, medtem ko je izobrazba povezana z zniževanjem neenakosti« (GED, 2014: 40–43). »Očitno nova tehnologija prerazdeljuje dogodke, toda skoraj nihče ne nasprotuje rasti produktivnosti, ki je posledica uvajanja nove tehnologije« (Obstfeld, 2016: 13). Države z visokimi plačami namreč s povečanjem produktivnosti lahko deloma kompenzirajo visoke plače in tako ohranjajo konkurenčnost. Plače in produktivnost sta namreč zamenljiva pojma. Trgovina/uvoz je lažje »grešni kozel«, ker pomeni, da so krivi tujci, ne pa domači bogataši.

3. 4 Poraženci globalizacije

Trumpovi volivci so se bolj čutili poraženci globalizacije kot pa razslojevanja v ZDA. Zato je nujno ugotoviti, ali so res njeni poraženci, ali pa so poraženci česa drugega. Najnovejša študija Peterson Institute for International Economics je pokazala, da je bilo ameriško gospodarstvo v 1950–2016 letih vsako leto zaradi globalizacije bogatejše za okoli 2.100 milijard dolarjev (dolar 2016). To predstavlja povečanje BDP na prebivalca v višini 7,014 dolarjev. Ker pa je bilo obenem letno izgubljenih 156,250 delovnih mest v predelovalni industriji (Hufbauer, et al., 2017) je globalizacija pogosto dojeta kot glavni grešni kozel za izgubljanje delovnih mest in vse nižje plače. To pa zato, ker se te koristi ne porazdeljujejo med vse prebivalce ampak smetano pobirajo bogati, revnim pa, razen koristi od nizkih cen uvoza, pripada le majhen del kolača, celo bolj le stroški globalizacije.

Posledično ne preseneča, da so se številni avtorji ukvarjali z vprašanji porazdeljevanja učinkov globalizacije. Številni avtorji so se ukvarjali s tem. Najtemeljitejša je študija Milanovića (2016a), ki obravnava neenakosti na svetovni ravni in navaja, da so poraženci srednji razred v razvitih državah in najrevnejši v nerazvitih državah, zmagovalci pa elita v razvitih državah, pa tudi srednji razred v hitro rastočih gospodarstvih (na primer Kitajski). To kaže njegova *slonova* krivulja, ki ponazarja rast dohodkov po kupni moči v obdobju 1988–2008. To ni enodimenzionalna zgodba o tem, da je globalizacija »kriva« za položaj posameznih skupin prebivalstva (glej Krugman, 2016a), pač pa o tem, kaj se je zgodilo v času hiperglobalizacije, kot bi rekel Rodrik (2011). V času pred tem (1970–1992) je krivulja skoraj ravna. Naraščajoče neenakosti so bile sprejemljive, ker se je položaj vsem izboljševal.

²² Če bi Kitajci danes hoteli imeti toliko avtomobilov kot Slovenci (skoraj en avto na dva Slovenca), bi jih imeli kar 692 milijonov (dejansko jih imajo 172 milijonov). Kakšno bi bilo v tem primeru onesnaževanje s CO₂, če je že sedaj nevzdržno?

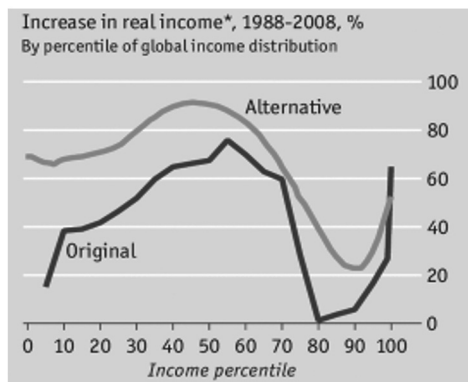
²³ Slaughter in Swagel sta tako navajala, »da skoraj vse raziskave kažejo na skromen učinek MM na plače in neenakosti« (2000: 180).

²⁴ IMF je izračunal, da naj bi globalne sile prispevale k rastočim razlikam v dohodkih v ZDA med izobraženimi in neizobraženimi med 10 in 20 %. Novejša študija ILO/WTO pa ugotavlja, da je trgovina prispevala k ekonomski neenakosti 20 %. Močnejši je vpliv tujih neposrednih investicij, ki dvigajo dohodek tistih, ki se zaposlujejo v podjetjih s tujim kapitalom, izhodne investicije pa »izvažajo« manj zahtevna delovna mesta in se zato plače manj kvalificiranih delavcev v razvitih državah nižajo (po Svetličič, 2008: 20).

²⁵ To neravnotežje je bistveno manjše, če se upošteva vrednost ameriškega blaga v uvozu s Kitajske. Tudi primanjkljaj z Mehiko bi bil za polovico manjši.

²⁶ Adidas gradi novo visoko avtomatizirano tovarno na Bavarskem (Speedfactory), ki naj bi zaposlila 160 proizvodnih delavcev, medtem ko bi taka tovarna v Aziji zaposlovala 1000 ali več delavcev (Economist, 2017j: 57).

Slika 1: Povečanje realnih dohodkov (pariteta kupne moči) v obdobju 1988–2008 v % po percentilih svetovne porazdelitve dohodkov

Vir: Economist, 2016a: 66.

Slika kaže izvirno in popravljeno krivuljo, saj statistika ne omogoča popolnoma natančnih analiz²⁷. Ne kaže vzročnosti, saj »ni mogoče vzpostaviti vzročnosti med obema tendencama. /.../, pač pa le sovpadanje« (Milanović, 2016b: 4), kar potrjuje tudi Krugman. Kljub temu pa trdi, da je »globalizacija omogočila revnim državam, da so rasle na škodo delavcev v bogatih državah« (glej Freund, 2016). Imamo svetovno ekonomsko konvergenco ob naraščajoči kulturni (verski) oziroma divergenci vrednostnih sistemov. Tudi kot upor homogenizaciji, ki jo vsiljuje globalizacija oziroma vsiljevanje »zahodnih« vrednot in vzorcev kot univerzalnih.

Po De Grauweju (2016) globalizacija oblikuje zmagovalce in poražence. Zmagovalci so tisti, ki delajo v izvoznih podjetjih, njihovi dobavitelji, banke, ki jih financirajo, njihovi delničarji v vseh državah. Porazenci pa so delavci, ki so zaradi preseljevanja industrije izgubili svoja delovna mesta ali pa so se njihove plače znižale.

»Težko pa je prepričati poražence, da je svobodna MM zanje in njihove otroke dobra. Če pa jih ne prepričamo, se bo družbeni konsenz, ki je obstajal v razvitih državah v korist proste MM in globalizacije, še naprej krhal. Najprepričljivejši način, kako prepričati poražence globalizacije v industrijsko razvitih državah, je ponovna uvedba politik prerazdelitve, to je politik, ki prenašajo dohodke in bogastvo od zmagovalcev k poražencem. To pa je lažje govoriti kot storiti, kajti zmagovalci imajo mnoge poti, kako vplivati na politične procese, naravnane v preprečevanje takih politik. Dejansko je po razmahu globalizacije od začetka osemdesetih let v razvitih državah

slabila tudi politika prerazdelitve. /.../. Zato ne preseneča, da je takšna reakcionarna politika ustvarila mnoge sovražnike globalizacije, ki se zdaj upirajo vsem politikam elit, ki so tako politiko ustvarile« (De Grauwe, 2016).

Iz zgoraj navedenega izhaja, da tisti, ki se imajo za poražence globalizacije, niso le poraženci hiperglobalizacije, pač pa tudi tehničnega napredka in odsotnosti ustrezne politike kompenzacije poražencev. Še več, so poraženci neustreznih potrošniških modelov razvoja.

4. Zakaj bodo volivci Trumpa izmed plavih ovratnikov izgubili, čeprav so zmagali na volitvah?

Odgovor na to vprašanje se lahko opre le na predvolilno retoriko, Trumpov ekonomski program in imenovanje vodilnih kadrov v njegovo administracijo. Ti večinoma izhajajo iz krogov super bogatih, militantnih generalov ali trgovinskih jastrebov. Seveda so predvolilne obljube praviloma radikalnejše od tega, kar se potem resnično uveljavlja, ko postane predsednik ujetnik vojaškega industrijskega in bančnega kompleksa, kot bi rekel Galbraight (2007/1967). Volilne obljube nasledajo na čeri realnosti. Smer in bistvo politike pa se praviloma ohranita. Ker je MM imela prvo prednostno nalogo v Trumpovem programu in ker ima predsednik na tem področju precej pooblastil, ker ne potrebuje odobritev Kongresa (Noland, 2016), je možnost za odločnejše akcije na tem področju močnejša. Kljub temu lahko predvidimo številne medsebojne spore kot posledico različnih korporacijskih lobiranj. Poleg tega nas predvsem zanima, zakaj so Trumpa volivci volili, ne glede na to, kaj bo dejansko uresničil.

4.1 Ker lahko sproži trgovinske vojne

Razlogov za strah je več. Prvič je to lahko nestabilnost, povezana s trgovinskimi vojnami (te vedno škodijo vsem stranem²⁸), ki jih lahko povzročijo napovedi ukinjanja trgovinskih sporazumov²⁹ in uveljavljanje visokih povračilnih carinskih ovir na uvoz »umetno nizkih cen kitajskih in mehiških izdelkov«³⁰. Taki enostranski

²⁸ Kitajski povračilni ukrep bi na primer lahko bil nakup airbusov namesto boeingov ali omejitev ali celo prepoved uvoza soje. Vse to bi ukinjalo delovna mesta v ZDA. Podobno bi se zgodilo tudi v primeru zmanjšanja nakupov iz oskrbovalnih verig, v katerih imajo kitajski proizvajalci pomembno vlogo. Res pa je, da je Kitajska bolj odvisna od ZDA kot obratno, saj kar petino njenega izvoza (4 % BDP) predstavlja izvoz v ZDA, medtem ko je le desetina ameriškega izvoza (manj kot 1 % BDP-ja) izvoz na Kitajsko (Economist, 2017k: 59).

²⁹ Na primer: North American Free Trade Agreement; NAFTA in Trans Pacific Partnership; TPP. Za odpravo NAFTA bi se sicer moral posvetovati s Kongresom (Economist, 2016e: 20).

³⁰ Trump je obljubljal 45 % carino na kitajski uvoz. To utemeljuje z Zakonom o čezmejni trgovini (Trade Expansion Act) iz leta 1962 in s Trgovinskim zakonom (Trade Act) iz leta 1974 (več v Poon, 2016). Poleg tega tudi 35 % carina na uvoz blaga, katerega proizvodnjo bi ameriška podjetja preselila v tujino (Economist, 2016d:11).

²⁷ Upošteva na primer različne in v posameznih skupinah ne vedno iste ljudi. Ljudje v danem časovnem obdobju lahko tudi prehajajo iz ene v drugo skupino. Slika tudi ne upošteva vseh držav, za katere podatki niso dostopni (na primer za Sovjetsko zvezo) (Economist, 2016a: 66). Prav tako ni bilo mogoče upoštevati razvojne stagnacije Japonske ob naraščajočem staranju prebivalstva in padanjem dohodkov ne glede na globalizacijo (več v Freund, 2016).

ukrepi, s katerimi bi ZDA kršile svoje prej sprejete mednarodne obveznosti (NAFTA, WTO itd.), bi bil slab znak za druge države. Tudi one bi lahko uvedle politiko kupuj in zaposluj domače.³¹ Razen tega že napovedani ukrepi vodijo v politiko diverzifikacije trgovinskih vezi: Mehika se obrača k EU in L. Ameriki, Kanada Evropi itd., EU Japonski, ASEANU, Jugovzhodni Aziji in Avstraliji. Večje možnosti ima Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP), ki odpira prostor vodilnejši vlogi Kitajske. Te bi lahko po zgledu ZDA prav tako začele kršiti sprejeta mednarodna pravila, kar bi ogrozilo težko dosežene kompromise, ki so vodili v na pravilih temelječ sistem mednarodne menjave in gospodarskega sodelovanja. To bi povzročilo kaos v mednarodnem ekonomskem sodelovanju in razkroj celotnega sistema. Ta je daleč od popolnosti, toda bistveno boljši kot druga možnost, tj. kaos ali poplava bilateralizma. To bi tudi ogrozilo trgovino kot še vedno pomembno gibalno razvoja. Praviloma take *samopoškodovalne* trgovinske vojne³² stopnjujejo naraščanje političnih napetosti in rastoči politični fundamentalizem (populizem, terorizem) v svetu nasploh. Logika »zob za zob« se je uveljavila že v preteklosti tako v odnosih s Kitajsko kakor tudi z Mehiko³³. Enostranske ukrepe omejuje članstvo ZDA in Kitajske v WTO³⁴. Imenovanje Petra Navara, avtorja knjige *The Coming China Wars* (2006), za vodjo novo oblikovanega državnega trgovinskega sveta krepí verjetnost plenilske trgovinske politike. Podobno najnovejša Senatna podpora imenovanju R. Lighthizierja, glavnega varuha ameriške jeklarske industrije pred konkurenco in odličnega poznavalca WTO, za trgovinskega pogajalca.

³¹ Politika »naprej Amerika«, protiemigrantska politika, omejevanje uvoza, ukaz »kupuj ameriško in zaposluj Američane« (April 2017) ni povsem nov »izum«. Že predsednik Hoover je sredi krize I. 1933 uvedel politiko »kupuj ameriško«. Tudi Obama je na vztrajanje Kongresa leta 2009 podprl American Recovery and Reinvestment Act oz. ARRA (Hufbauer et al. 2017). »Ne samo, da bi to izzvalo reakcijo "kupuj domače" v drugih državah pač pa taki politiki ZDA izrecno nasprotujejo, ko gre za druge države« (Hufbauer et al.: 2017).

³² Zaradi trgovinskega primanjkljaja z Mehiko (58 milijard dolarjev, toda le 0,3 % ameriškega BDP), Trump ogroža letni ameriški izvoz v to državo v višini okoli 240 milijard dolarjev (Economist, 2017e: 35).

³³ Ko so ZDA leta 2009 povečale uvozne carine na kitajske pnevmatike, so Kitajci na ta ukrep povračilno odgovorili z višjimi carinami na uvoz piščancev. Prav tako Kitajska lahko začne z dumpinškim izvozom, kar je že storila pri jeklu (Baartman, 2016). Predsednik Bush je leta 2002, da bi zaščitil ameriško jeklarsko industrijo, uvedel carine na uvoz jekla. Po pritožbi mnogih držav na WTO jih je moral leta 2003 ukiniti, »saj je pretiela kazen v višini 2,2 milijarde dolarjev povračilnih carin na izvoz« (Economist, 2017g: 60). Utemeljitev je bila ironična, da »ker carine niso izpolnile pričakovanj in ker je treba dati priložnost industriji, da se prilagodi povečanemu uvozu jekla in da se olajša položaj delavcev in lokalnih skupnosti, ki so odvisne od jeklarstva«. Podobne paradokse lahko pričakujemo tudi, če bi Trump uvedel podobne ukrepe.

³⁴ Povračilne carine proti določenim tujim podjetjem so po WTO namreč nezakonite. Če pa bi ZDA ne glede na to uvedle takšne carine, bi lahko druge članice uvedle povračilne ukrepe (Lawrence, 2016: 2), ki bi lahko stali ZDA okoli 220 milijard dolarjev letno. Če bi ZDA subvencionirale izvoz, bi partnerice lahko odgovorile z ukrepi, vrednimi dodatnih 165 milijard dolarjev letno ali skupaj kar 385 milijard dolarjev, in to skoraj takoj po uvedbi davkov in povračilnih carin (Bown, 2017: 1). Druga možnost bi bil izstop iz WTO.

Ker Trump očitno vidi MM kot ničelno vsoto, bi to pomenilo ogromno spremembo v ameriškem pristopu s tektonskimi premiki na svetovni ravni, čeprav se zadnje časa njegova retorika v tem pogledu umirja. Ugotavlja celo, »da je globalno sodelovanje dobro, zelo pomembno« (Bergsten et al., 2017: 1). Trgovinske vojne s Kitajsko³⁵, Mehiko in drugimi trgovinskimi partnerji »bi naredile« Američane revnejše. Ščitenje nekonkurenčnih posebnih interesov bi bila katastrofa za ameriško gospodarstvo in varnost (Noland et. al., 2016: 4).

»Trgovinske vojne bi pahnile ameriško gospodarstvo v recesijo in jo stalo milijone delovnih mest. Najbolj bi bila prizadeta delovna mesta v predelovalni industriji in rudarstvu. Njegova politika bi ogrozila življenje milijonov Američanov, čeprav se jih večina ne zaveda, da so njihova delovna mesta odvisna od MM in financiranja primanjkljaja s strani kitajskih vlaganj v ameriške obveznice. Kitajski povračilni ukrepi lahko posežejo tudi po teh vlaganjih. Žrtve teh trgovinskih vojn bodo mnogo manj plačani in manj izobraženi delavci« (ibid: 38).

Posledično bi se dolgoročno znižal ameriški BDP, čeprav bi se kratkoročno zvižal, deloma zaradi obljubljenega fiskalnega paketa in naložb v infrastrukturo. Res pa je, da se v zadnjem času zaradi naraščajočega uvoza industrijskih izdelkov s Kitajske in iz drugih hitro rastočih držav spet aktualni argumenti industrijske politike oziroma »mlade industrije«, tudi v primeru razvitejših držav (Smith N., 2016). Morda tudi zato, ker se razvojni razkorak med njimi zmanjšuje in se obuja njihov protekcionistični razvojni model z začetka njihove industrializacije (glej tudi str. 18).

Omejevanje uvoza bi zvižalo tudi cene potrošnega blaga, omejilo ameriški izvoz in zmanjšalo produktivnost zaradi dražjih uvoznih nadomestil³⁶. Študija Fajgelbauma in Khandelwala (2015) je pokazala, da bi, če bi se zaprle meje, v povprečni državi ljudje z visokimi dohodki izgubili 28 % svoje kupne moči, medtem ko bi jo najrevnejših 10 % izgubilo kar 63 %. (ibid.: 7). Trgovina očitno bolj koristi revnejšim (glej tudi Hufbauer et al. 2017). Ogroženi bi bili tudi nakupi ameriških podjetij oziroma njihove vzpostavljene oskrbovalne verige. To bi lahko ogrozilo 1,3 mil. ameriških delovnih mest (glej Economist, 2016e: 20). Po Nolandu bi to do I. 2019 lahko stalo ameriško gospodarstvo 4,8 mil. večinoma nizko plačanih delovnih mest. Zato ne preseneča, da so celo najmočnejši ameriški sindikati AFL-CIO proti Trumpu. Trgovinske vojne ne bi zavrle ukinjanja nizko plačanih delovnih mest, pač pa povzročile zvišanje cen potencialno uvoznega blaga, blaga, ki ga največ kupujejo revni (ker je poceni). Zaradi recesije bi se zmanjšalo tudi

³⁵ Kitajski vodilni državni medij je opozoril Trumpa, da bi uvedba 45 % carin na kitajsko blago sprožila »protiukrepe« oziroma pristop »zob za zob«. »Prejšnji trgovinski spori s Kitajsko in Mehiko potrjujejo verjetnost takšnih povračilnih ukrepov« (Noland et.al., 2016: 20). To pa bi povzročilo znižanje plač ameriških delavcev (Francis, 2016).

³⁶ G. Sachs ocenjuje, da bi se stroški proizvodnje oblačil dvignile kar za 46%, pametnih telefonov pa za 37% (Economist, 2017k : 59).

povpraševanje po ameriških izdelkih in bi se posledično ukinjala delovna mesta pri takih proizvajalcih. Politika »najprej Amerika³⁷« bi lahko končno pomenila krhanje svetovnega položaja ZDA, ki bi postale le ena od držav sveta, ne pa prva med enakimi, status, ki ga dejansko doslej ZDA uživajo tudi v mednarodnih organizacijah (ne nazadnje ima večina njih sedež v ZDA).

4.2 Ker sta prestrukturiranje svetovnega gospodarstva in deindustrializacija dolgoročna, težko zaustavljiva zgodovinska smer

Vračanje predelovalnih panog v ZDA je ena osrednjih Trumpovih zavajajočih in utopičnih obljub. Zavajajočih zato, ker ta industrija igra marginalno vlogo v ameriškem BDP in zaposlenosti. Berardi pravi, da se vračanje ne bo zgodilo, ker je to nemogoče in ker ne verjame, da bi si ljudje želeli polovico življenja preživeti v tovarni (Berardi, 2016: 7). Še manj bi si želeli živeti v onesnaženem okolju, kar bi bila posledica oživiljanja premogovništva in ukinjanja ukrepov okoljske politike, ki se ji je mednarodno zavezala Obamova Amerika. »Delovna mesta se enostavno ne bodo več znova odprla v teh nedonosnih panogah. Zaslužki niso več v proizvodnji blaga, pač pa v s temi proizvodi povezanih storitvah. Za takšna delovna mesta bi se morale države boriti (Baldwin, 2016, po Wolf, 2016). Odstop od Pariškega sporazuma bo ameriške korporacije prikrajšal za njegov pozitiven prispevek rasti, konkurenčnosti in zaposlovanju na okolju prijaznih dejavnostih in zavrl preobrazbo v smeri sonaravnega razvoja.

Usihanje predelovalne industrije je dolgoročna in nepovratna zgodovinska smer³⁸, povezana s stopnjo razvoja. Večja ko je razvitost, manjši je delež industrije in višji je delež storitev. Pri približno 15.000 dolarjih dohodka na prebivalca po kupni moči postajajo gospodarstva bolj storitvena (IMF, 2006: 148). Seveda je k temu usihanju pomena predelovalne industrije prispevala tudi globalizacija. A. Wood (2017) celo meni, da je to imelo za posledico sektorske spremembe v razvitih deželah v obdobju 1985–2014, ki so pomenile zmanjševanje zaposlenosti na področju predelovalne industrije za manjizobražene delavce. Ker vlade socialnim problemom, ki so zato nastali, niso namenjale dovolj pozornosti, so nastali politični upori zoper globalizacijo. Tudi tu je nujna močna politika prerazdelitve.

Vendar trend usihanja predelovalne industrije ni neskončen. Na določeni ravni se lahko ustavi, odvisno od obdarjenosti s proizvodnimi dejavniki in državnih strategij (primera Nemčije in Švice z razmeroma višjim

deležem industrije). Nedvomno pa se potreba po plavih ovratnikih, ki opravljajo rutinska dela, dolgoročno znižuje. Deloma zaradi uvajanja novih tehnologij, ki varčujejo z delom, in ker rutinizirana opravila izvajajo z roboti. Pretirana panika zaradi »robotizacije« pa ni upravičena, saj roboti lahko tudi prispevajo k odpiranju delovnih mest na drugih področjih pa tudi zaradi porasta produktivnosti, ki jo povzročijo. Panika tudi spominja na ludizem z začetka industrijske revolucije, in na strahove, da bodo stroji »ubili« konje, in podobno. Tudi napovedi razvoja mednarodne trgovine do leta 2016 kažejo, da bo industrijska struktura hitro rastočih gospodarstev počasi postajala vse bolj podobna tisti v deželah OECD, medtem ko se bo v njih nadaljeval trend krepitve storitvenega sektorja in zmanjševanja deleža manj zahtevnih industrij, kot so tekstilna, proizvodnja hrane in podobno. To velja tudi za ZDA. Pri njih se bo zmanjševal tudi delež industrije prevozne opreme, kovinskih izdelkov ter železa in jekla, medtem ko se bo povečal delež zahtevnejših industrij, kot so kemični izdelki iz gume in plastike, papirja in lesa (Chateau et al., 2015: 96 in 85). Nekonkurenčne dejavnosti brez prestrukturiranja v zahtevnejše dejavnosti je z začasnimi ukrepi in subvencioniranjem sicer mogoče reševati, toda le kratkoročno. Njihov konec se na ta način samo prelaga na poznejši čas. Če se take proizvodnje brez prevelikih bremen za davkoplačevalce ne da obdržati, je potrebna »evtanazija na državne stroške«. Lahko bi v prisposodbi rekli, da smo vsi nekoč bili »Kitajci«. Američani so posnemali in prevzemali industrijo od VB, Japonci od Američanov, J. Korejci od Japoncev in Slovenci od Nemcev itd. Danes po tem vzorcu delajo Kitajci, Vietnamci itd. Zato je hipokrizija obsojati jih, saj smo vsi to v preteklosti prav tako počeli. V začetnih fazah razvoja pač razvijaš manj zahtevne, delovno intenzivne dejavnosti, ker je to edino, kar zmoreš. Tudi zato Trump nima prav, ko ameriške probleme pripisuje večinoma trgovini in imigraciji. Ukinjanje programa *bracero* iz leta 1964, s katerim so ZDA ukinile uvoz mehiške delovne sile za začasna dela na farmah (cilj je bil zaposliti Američane in dvigniti plače), je na primer pokazala, da *braceros* niso zamenjali domači delavci, pač pa so farmarji hitro prešli na strojno obdelavo (imigrante so zamenjali stroji, ne Američani). ZDA bi se soočile z deindustrializacijo tudi brez proste trgovine, že samo zaradi tehnološkega napredka. Mednarodna menjava to le pospešuje. »Tudi, če bi s pomočjo boljših trgovinskih sporazumov in prisiljevanjem podjetij, da ne selijo proizvodnjo v tujino, uspel eliminirati ameriški trgovinski primanjkljaj pri predelovalnih izdelkih³⁹, bi se, po ocenah OECD, delež

³⁷ Čeprav se zdi, da je to Trumpov izum pozabljamo, da je bila to tudi predvolilna politika ameriškega predsedniškega kandidata, milijarderja Ross Perot-a, ki je ravno tako nasprotoval NAFTA-i in dobil kar 19% glasov (De Verhageron, 2017: 3).

³⁸ Še l. 1975 je predelovalna industrija v ZDA zaposlovala 20 % delovne sile, l. 2011 pa le še okoli 8 % (Obstfeld, 2016: 15).

³⁹ Primer: Trump je na začetku decembra 2016 z velikim pompom povedal, da Carrier Corp. ne bo preselila 1.000 delovnih mest iz Indiane v Mehiko. To je pripisoval svojemu prepričevanju, sedemmilijonski davčni olajšavi Indiane. Zares pa je šlo za posredno grožnjo pomembnim vojaškim poslom, ki jih matična firma Carrierja, tj. *United Technologies*, opravlja za zvezno vlado (Lawrence, 2016: 1). Tudi Ford želi ugajati novemu predsedniku in najavlja ukinitve 1,6-milijardnega projekta proizvodnje majhnih avtomobilov v Mehiki in investicijo v višini 600 milijard dolarjev v obstoječo tovarno za proizvodnjo električnih avtomobilov v ZDA. Toda ta investicija je bila najavljena že decembra l. 2015 (Economist, 2017a: 49).

zaposlenih Američanov v predelovalni industriji povečal le z 9 na 10 %. To pa zato, ker trgovina in izvajanje del v tujini nista glavna razloga za zmanjševanje števila delovnih mest v predelovalni industriji. Hiter tehnološki napredek zahteva manj in bolj usposobljene delavce (Lawrence, 2016: 2). Kletzer je ugotovil, da je bilo le 14 % delavcev, ki so izgubili delo v predelovalni industriji, zaposlenih v dejavnostih, ki jim konkurira intenzivna mednarodna konkurenca (Economist, 2007: 31). Bistvo trgovinskega primanjkljaja je pravzaprav v tem, da Američani trošijo več kot varčujejo. Posledično se krepi povpraševanje tudi po uvozu, investicij v izvozno industrijo pa je premalo.

Odpravljanje trgovinskih sporazumov bi otežilo, in ne ohranjalo delovna mesta v ZDA. Eden od razlogov je tudi ta, da okoli 40 % mehiškega izvoza predstavljajo deli, uvoženi iz ZDA⁴⁰ (Economist, 2017c: 11). Če bi Mehiki prepovedali izvažati avtomobile v ZDA, bi bil ta izvoz ameriških delov ogrožen. Tudi odstop od TPP (ki je že podpisan) bi ameriškim proizvajalcem otežil dostop do najhitreje rastočega ekonomskega območja na svetu (Francis, 2016) in ne bi vrnilo delovnih mest v ZDA, bi pa povzročil večjo vlogo Kitajske v tem delu sveta. Možnosti za zapolnjevanje »praznega prostora« bi imela tudi Evropa.

Deindustrializacija se lahko rahlo zavira z zmanjševanjem razlik v plačah, saj se zaradi razvoja plače v manj razvitih deželah zvišujejo. Na Kitajskem so se plače v predelovalni industriji povečale od leta 2001 za kar 12 % letno (Economist, 2015). Vendar tudi tako hitra rast ne more odpraviti skoraj 18-kratnega razkoraka v cenah dela med ZDA in Kitajsko⁴¹. Poleg tega se krepi pomen bližine potrošnika in skrb za okolje. Posledica je vračanja industrij v industrijsko razvite države. Boston Consulting Group napoveduje, da kar 54 % ameriških predelovalnih podjetij načrtuje vrnitev proizvodnje s Kitajske v ZDA (BCG, 2014). Toda tudi če bi se del predelovalne industrije vrnil v ZDA, bi bila »večina obratov avtomatizirana, kar pomeni manj zaposlitev, kot nekateri pričakujejo«, svari Krugman (Bryan, 2016b). Ekonomska politika lahko zavira preseljevanje predelovalne industrije, tako kot je to storila Nemčija, ki je dala prednost zaposlenosti, ne povečevanju dohodkov tako, da je zadrževala rast plač in prilagodila trg dela (glej Spence 2011). Ne more pa tak ukrep trenda popolnoma zaustaviti ali celo obrniti.

4.3 Ker ceno zaščite/protekcionalizma nazadnje plačajo potrošniki

Še najbolj nazorna ponazoritev škodljivosti protekcionalizma je citat znamenitega francoskega zagovornika svobodne trgovine F. Bastiata iz njegove namišljene peticije proizvajalcev sveč, s katero se je

ponorčeval iz protekcionistov (v Svetličič, 1997: 604). Problem pa je, menita Rho in Tomz, da volivci ne razumejo ekonomskih posledic protekcionalizma. Če pa bi vedeli več o prerazdelitvenih učinkih trgovinskih ovir, bi bili bolj naklonjeni zagovarjanju svojih, pa tudi interesov drugih, pri čemer pa lasten interes prevlada, zlasti, ko gre za izobražene (2017: 103). Pri protekcionalizmu gre v bistvu za politiko osiromašenja sosedov, ki lahko sproži spiralo trgovinskih vojn, ki bi »škodovale prav tistim, za katere naj bi Trump želel poskrbeti« (Stiglitz, 2016). Že doslej so bile ZDA med državami, ki so bile največkrat prizadete zaradi protekcionalističnih ukrepov (več kakor 1050-krat)⁴². Protekcionalizem je skratka kot bumerang; udari namreč nazaj. Ameriško gospodarstvo bi se z njim odpovedalo velikim koristim bodoče liberalizacije, ki bi lahko prinesla ZDA 540 milijard dolarjev do leta 2025 ali povečanje BDP na prebivalca v višini 1,670 dolarjev (Hufbauer et al. 2017). Poleg tega bi ekonomski nacionalizem/protekcionalizem, siljenje k vračanju industrij domov, oviranju izvajanja del in investiranja v tujini povzročil še intenzivnejšo avtomatizacijo in robotizacijo ameriške industrije. Roboti namreč lahko zamenjajo nizko plačano delovno silo v tujini. To, v nasprotju s Trumpovimi trditvami, ne bi odpiralo novih delovnih mest pač pa bi zaviralo preobrazbo gospodarstva v smeri vključujočega razvoja.

Se Trump s svojim neomerkantilizmom vrača v čase, ko je ameriški finančni minister Hamilton »izumil« protekcionalizem daljnega l. 1791? Je protekcionalizem nastal na pohodu, smo priče protekcionalistični nostalgiji, ponovitvi krize iz leta 1929, krepitvi politike osiromašenja sosedov? Glede na število protekcionalističnih ukrepov kaže, da Trump pri tem ni osamljen, saj so bile članice G20 leta 2015 odgovorne kar za 81 % takšnih ukrepov, največ prav ZDA (Evenett et al., 2016: 7, 27 in 29). Teorija carinske zaščite trdi, da so carine suboptimalne, vendar lahko prispevajo k razvoju mladih industrij, ki imajo potencialne primerjalne prednosti. Sicer je protekcionalizem drag, ker jemlje dohodke nezaščitenim industrijam in potrošnikom v obliki višjih cen.

Res je, da zaposleni v zaščiteni industriji kratkoročno dobivajo (zadržijo delovna mesta, višje plače) v primerjavi s stanjem, ko bi bil dovoljen uvoz učinkovitejših tujih proizvajalcev, pa tudi dolgoročno, ker se zmanjša poraba. Toda izgubljajo vsi drugi, saj plačujejo visoko ceno zaščite z znatno višjimi cenami izdelkov zaščitenih industrij⁴³ in višjimi davki kot njihov vir.

Zakaj kljub temu zaščita? Najbolj upravičen razlog je argument mlade industrije, ki ob začetni začasni

⁴² Enako še Kitajska; Francija, Italija, Japonska, Nemčija in VB (Evenett et al., 2016: 32).

⁴³ Po izračunih Council of Economic Advisers to obremenijo družinske dohodke 10 % najrevnejših več kot petkrat bolj kot najbogatejših 10 % (glej Economist, 2017d: 18). Po Reaganovi uvedbi »prostovoljnega omejevanja izvoza« Japonske, so cene avtomobilov v ZDA poskočile kar za 40% (Craddall, po Economist 2017 : 63).

⁴⁰ Novejše študije OECD na osnovi dodane vrednosti nižajo ta delež na 14% (Economist, 2017h, 62).

⁴¹ Urna plača v ZDA znaša 23,32 dolarjev, na Kitajskem pa 1,36 (Kavoussi, 2013).

podpori lahko dolgoročno postane konkurenčna. Ta je upravičena v manj razvitih državah, za ZDA pa to le težko velja. Države kljub temu ščitijo nekatere panoge zato, ker so lobiji teh panog bolje organizirani in so pogosto tudi geografsko osredotočene, medtem ko so drugi potrošniki, ki *plačujejo* zaščito, neorganizirani in največkrat razkropljeni po državi.

4.4 Ker bosta obetana davčna razbremenitev in napovedano zmanjševanje pravic iz zdravstvene reforme koristila lastnikom kapitala, torej že tako bogatim

Trump predlaga znižanje davkov za podjetja na 15 %⁴⁴, ukinitve davka na premoženje in znižanje najvišje davčne stopnje za prebivalstvo na 33 %. Nasprotuje tudi dvigu minimalne plače. Vse to je očitno v korist bogatim, ne revnim, ki so ga večinoma volili. Njegovi predlogi davčne reforme bi v naslednjih 20 letih znižali stopnjo rasti BDP za 4 % (Bryan, 2016a: 2). Trumpovi predlogi so tako v nasprotju z najnovejšimi ugotovitvami o vzrokih neenakosti. Njegovi volivci bodo tako ceno volilne zmage plačali s še višjimi davki in plačevanjem zdravstvenih storitev (ukinitve Obamove zdravstvene reforme).

5. Sklep

D. Trump je zmagal zaradi populistične retorike in lažnih obljub o vračanju ameriške veličine. Napovedana trgovinska politika bi lahko pomenila zmanjševanje vodilne vloge ZDA, odmik od Pax Americana k poudarjanju lastnih interesov (»najprej Amerika«) tudi s protekcionističnimi ukrepi, s katerimi so ZDA postale vodilna država. To bi za svetovno ureditev pomenilo še več nestabilnosti, negotovosti in ranljivosti. Ni pa pričakovati, da bo ameriški vojaški in industrijski kompleks »dovolil« takšno zmanjšanje svojih interesov. Volilne obljube se v praksi že brusijo in rahljajo.

Članek je pokazal, da:

- a) se Trumpovi volivci sicer upravičeno čutijo poraženci (hiper)globalizacije, so pa tudi poraženci šibke politike prerazdelitve, ker ta ne more odpraviti vse škode. Bolj kot dejansko so resnični poraženci globalizacije se tako počutijo, ker pogosto ni realnost tista, ki opredeljuje obnašanje volivcev, pač pa dožemanje te realnosti. Ljudje se bolj počutijo poraženci globalizacije kot jim ta dejansko škodi. Znanost namreč ugotavlja, da na obnašanje volivcev bolj vpliva dožemanje realnosti kot realnost sama. Slabo plačani delavci so volili Trumpa, ker se dojemajo kot poraženci globalizacije. Upori proti

njej v taboru njenih prejšnjih zagovornikov so bili v razvitih državah pričakovani. Zaradi vse močnejšega uvoza iz manj razvitih držav ali preseljevanja industrij tja ali investiranja v njihova gospodarstva, se delavci iz razvitih držav počutijo ogrožene;

- b) da bodo Trumpovi volivci dejansko poraženci volitev, ker:
 - bodo plačevali višje davke in zdravstvene storitve,
 - se jim bodo še naprej nižale plače in socialne pravice,
 - bodo živeli v bolj onesnaženem okolju,
 - bodo plačevali višje cene doma proizvedenega blaga in storitev, če se bo preprečeval (cenejši) uvoz,
 - bodo dolgoročno še naprej izgubljali, ne pa ohranjali delovna mesta,
 - bodo super bogati dejanski zmagovalci volitev;
- c) da kapitalizem, tržni sistem in razvojno potrošniški modeli, ne pa le globalizacija, potrebujejo reforme, in da smo za upor proti globalizaciji/mednarodni trgovini sokrivi tudi znanstveniki, ker smo preveč poudarjali le njene koristi in premalo škodo, ki z njo nastajajo.

Revnejši Trumpovi volivci bodo poraženci, saj bo predvideno znižanje davkov bolj koristilo bogatim, torej dejanskim zmagovalcem volitev, kot njim. Revni bodo plačevali višje cene za nadomestke uvoznega blaga in storitev. To je v nasprotju z ustavno svobodo potrošnikov izbirati po svoji volji. Zaradi omejevanja MM (protekcionizma) se bo zmanjšal nabor izdelkov in storitev. Njihove cene bodo višje. Posledično se bo življenjska raven znižala, zlasti revnejših potrošnikov. Ohranjanje delovnih mest zaradi omejevanja uvoza in subvencioniranja domače proizvodnje bo dolgoročno prav tako slabšalo njihov položaj, saj študije ne kažejo povezave med visoko zaščito in nizko zaposlenostjo (glej Hufbauer et al. 2017). Zavrla bi tudi uvoz talentov, na katerem je zgodovinsko slonel uspeh ameriškega gospodarstva. *Plavi ovratniki*, ki so glasovali za Trumpa, bodo v bistvu plačali najvišjo ceno njegove napovedane politike omejevanja uvoza, ukinitve trgovskih sporazumov in zniževanja davkov korporacijam in najpremožnejšim. Protekcionizem tudi zavira pretok znanja in s tem krha inovativnost, k čemur prispeva tudi raznolikost (idej, ljudi), kar omogočajo odprte meje. Posledica bodo še večja neenakost, še večja nestabilnost in socialno/politični konflikti, ksenofobija. Ameriška družba bo še dlje od načela enakih priložnosti za vse. Kajti tisti z nižjo izobrazbo (ker nimajo denarja, da bi si plačali šolanje) bodo obsojeni na slabše plačana delovna mesta, tista, ki jih ogroža uvoz iz hitro rastočih gospodarstev, in bodo plačevali dražje ameriške izdelke na novo zaščitene industrije, ker ne bodo mogli več kupovati cenenih *kitajskih* izdelkov. Njihova življenjska raven se bo znižala. Zato bo omejitev tega uvoza najbolj škodila prav najranljivejšim. Bogati namreč tega blaga ne kupujejo, ker v butikih kupujejo drage blagovne

⁴⁴ Obdavčitev korporacij se je v ZDA v obdobju 1981–2009 znižala s 50 na 39 % (Rodrik, 2011: 193). To je del dolgoročne tendence prerazdelitve dohodkov od dela h kapitalu. Eden od razlogov je tudi manjša vloga sindikatov, manjša povezanost oziroma enotnost delavstva, saj analize kažejo, da je večja sindikalna vključenost povezana z večjim deležem dela v BDP in obratno (Damijan, 2016b).

znamke. Ceno izvolitve D. Trumpa bodo tako najbolj plačali prav njegovi »beli« neinformirani volivci, ki se jim mora Trump zahvaliti za zmago (Brennan, 2016: 1).

Trumpovi volivci so takovsaj toliko poraženci globalizacije kot neustrezne politike prerazdelitve. Kolikšen del koristi in stroškov zaradi globalizacije pomenijo posamezne skupine prebivalstva sveta, ni odvisno le od značilnosti kapitalizma in objektivnih tržnih zakonitosti, pač pa tudi od politik. Z učinkovitimi politikami popravljanja tržnih napak in prerazdelitve je treba popraviti ne le učinke globalizacije, pač pa spremeniti tudi globalizacijo v ljudem in okolju prijaznejšo⁴⁵.

Odsotnost ustrezne politike prerazdelitve lahko ogrozi demokracijo, saj nevihtni oblaki rasizma in ksenofobije ne ogrožajo le demokracije, pač pa grozijo celo z vojnami. Diši po času pred drugo svetovno vojno. Desni populizem je na pohodu. Zato ni čas za molk, za slepoto, ki so svet zavedle takrat. Pomen vloge politike prerazdelitve potrjuje dejstvo, da je v državah, ki imajo močnejšo politiko prerazdelitve, manj odpora proti globalizaciji in so zato konkurenčnejše. V tistih, kjer ni ustrezne prerazdelitve (ZDA), pa se bodo odpori krepili (Svetličič, 2004: 21).

Vendar politika prerazdelitve ne more rešiti vseh problemov, lahko jih le omili. Večina odpuščenih v industriji pozneje ne dobi enako kakovostne službe; delati mora za manj kot pred izgubo službe, saj ni ustreznih delovnih mest zanje. To povečuje razlike in obup. Tudi dobri sistemi prerazdelitve⁴⁶ ne morejo popolnoma odpraviti vseh negativnih učinkov globalizacije, tehničnega napredka in digitalizacije. Porazencev ni mogoče v celoti kompenzirati s socialnimi transferji vseh vrst, »ker življenje na socialni pomoči ne vrača človeškega dostojanstva« (Damijan, 2016c). To je mogoče storiti z »močno socialno državo, ki kompenzira "zgubarje" in spodbuja izobraževanje in usposabljanje⁴⁷, ki to število zmanjšuje (Baldwin 2016; po Wolf, 2016), ki omogoča vertikalno mobilnost kot enega najpomembnejših instrumentov odpravljanja neenakosti. Skratka socialno državo, ki "spodbuja takšen tehnološki razvoj, ki krepi zaposlenost in sindikate (da uravnoteži razmerja med deležniki), zagotavlja minimalne plače in javno zaposlitev, progresivno obdavčuje (tudi dedovanje in lastnino), kakor bi rekel Atkinson (2016). Zato je politiko prerazdelitve treba nadgraditi z reformo globalizacije in kapitalizma, njegovega tržnega sistema ter potrošniškega modela in vlogo institucij nasploh.

»Tržni kapitalizem je zavidanja vreden mehanizem ustvarjanja bogastva. Toda če bo njegovo delovanje v

naslednjih 25 letih takšno, kot je bilo v preteklih 25 letih, se bomo soočili z viharno vožnjo ali, še slabše, z resnim zlomom sistema kot takega. /.../ Na delu so sile razkroja, kot na primer krhkost finančnega sistema, propad mednarodne trgovine, neenakost in populizem, migracije, ogrožanje okolja, nedelovanje pravne države, slabša izobraženost in zdravje, razmah državnega kapitalizma in radikalizem, terorizem in vojne, evolucija in pandemije ter neprimerne ustanove« (Bower in drugi 2011: 2–6).

Zdajšnjemu premalo reguliranemu kapitalizmu pojema sapa, hkrati pa ne kaže, da bo potonil, saj ga je tako pogosto "popljudana" država doslej uspela reševati. Ni mogoče kombinirati globalizacije s politiko »majhne države«, pravi Baldwin (po Wolf, 2016). Treba je zaustaviti zmanjševanje vloge države, kajti »trg je dober služabnik in slab gospodar« (Dunning 2003: 366). "Kapitalizem moramo spremeniti, da bi lahko preživel /.../, da bi rešili njegovo jedro, tržni sistem« (Kovač, 2014: 31). "Če se hočemo izogniti vse večji neenakosti, nestanovitnosti in nepredvidljivosti, je rešitve nedvomno treba iskati v novih formah sistema, ki bo pravičnejši, participativen in bo vseboval "neprebojni jopič" za zaščito pred krizo (Svetličič 2013: 152)." Nihalo, ki se je zadnja leta nagnilo v korist kapitala in hitre rasti, se bo moralo nagniti bolj v korist dela, večje stabilnosti in manjše ranljivosti. Institucije morajo postati učinkovitejše v popravljanju tržnih napak. Eden od temeljnih vzvodov za zmanjševanje neenakosti je krepitev politike enakih možnosti. V bistvu to pomeni brezplačni dostop do izobraževanja in zdravstvenega varstva.

Kdo je kriv, da imamo nesprejemljive neenakosti; trener ali igralci? Več jih je. Od sistema kapitalizma, nenadzorovanega delovanja tržnih sil in končno vladajoče elite, avtorice politike globalizacije in neučinkovite politike prerazdelitve. Prav tako smo krivi tudi akademiki, ki smo s poveljevanjem koristi MM in globalizacije ter zanemarjanjem stroškov prispevali k sedanjemu uporju proti globalizaciji in elitam na oblasti⁴⁸. »Četudi bolj sramežljiva, so se slišala opozorila že prej, pa so bila prezrta, ker se niso vklapljala v imaginarni svet racionalnih agentov. Ekonomska stroka je zatajila, ker ni razumela, kako deluje gospodarstvo na makroekonomski ravni« (Wolf, 2014).

Ker bo Trump, kot kaže, tudi vladal s populizmom, z všečnimi nepremišljenimi ukrepi protiglobalizacijske, protekcionistične in izolacionistične politike, bo preteklo kar nekaj časa, da bodo njegovi volivci spoznali, da jih je opeharil. To se bo zgodilo hitreje, če se bodo ti ukrepi

⁴⁵ Nahtigal (2010: 717) govori ne o »več ali manj globalizacije, temveč o iskanju alternativnih poti globalizacije«.

⁴⁶ Na primer danski model (Damijan, 2016a).

⁴⁷ Toda ZDA porabijo za izobraževanje le petino tega, kar druge države OECD (Economist, 2017i: 68).

⁴⁸ Tudi sam sem, govoril o prednostih globalizacije in manj opozarjal na njihove pasti. Za majhno slovensko gospodarstvo, ki mu je usojeno intenzivno sodelovati s svetom, da sploh lahko preživi, se je zdelo, da zaradi ksenofobije in navznoter zazrte miselnosti (zaplankanosti), pred zgodovinskim strahom pred tujci, potrebujemo več odprtosti, kozmopolitizma. Zato se je zdelo pomembneje poudarjati te vidike. Bolj v globalnem kontekstu, ko gre za vlogo TP (Svetličič, 1985) ali globalizacijo (Svetličič, 2004) nasploh pa sem izpostavljal tudi negativne vidike in neenakosti, ki jih povzročajo njihovo delovanje.

v praksi hitro krhali kot so se doslej, tudi zaradi svoje nepremišljenosti in podcenjevanja realnosti prav zaradi njihove nepremišljenosti. Po 100 dneh ga njegovi volivci še vedno podpirajo (61%), čeprav ima sicer najnižjo podporo javnega mnenja od vseh dosedanjih predsednikov (42%, Obama 61%, G. Bush 56 %; Danner 2017). Ta podpora potrjuje teoretična pričakovanja, da volivci glasujejo bolj skladno s svojimi vnaprejšnjimi prepričanji kot pa na osnovi dejstev, saj velik del svojih predvolilnih obljub ne uresničuje. Nevarno pa bi bilo, če bi na njegov populizem odgovarjali s populizmom z druge strani, s poenostavljenimi *rešitvami* za celovite probleme. Zato se je treba problema lotiti strokovno in umirjeno, mu pripisovati težo, ki mu gre, brez pretiravanja, ki lahko takšno politiko še spodbujajo.

Literatura in viri

Acemoglu, Daron and Pascual Restrepo (2017): Robots and Jobs: Evidence from U.S. Labor Markets (NBER Working Paper No. 23285, Cambridge MA 02138).

Acemoglu, D., Autor, D., Dorn, D., Hanson, G., and Price, B. (2016): Import Competition and the Great U.S. Employment Sag of the 2000s. *Journal of Labor Economics*, 34, str.141–198.

Allcott Hunt in Matthew Gentzkow (2017): Social Media and Fake News in the 2016 Election. *Journal of Economic Perspectives*—Volume 31, Number 2—Spring 2017, str. 211–236.

Atkinson, Anthony B. (2015): *Inequality; What Can Be Done?* Harvard University Press, Cambridge, MA, USA.

Autor, D., Katz, L., and Kearney, M. (2006). The polarization of the US labor market. *American Economic Review*, 96 (2):189–194.

Autor, D. (2010). The polarization of job opportunities in the US labor market: Implications for employment and earnings. Center for American Progress and the Hamilton Project.

Autor, D., Dorn, D., and Hanson, G. (2013). The China syndrome: Local labor market effects of import competition in the United states. *American Economic Review*, 103(6):2121–2168.

Autor, David H., David Dorn, and Gordon H. Hanson, Baartman Marcel (2016a): The China Syndrome: Local Labor Market Effects of Import Competition in the United States. *American Economic Review* 2013, 103(6): 2121–2168.

Autor, David, David Dorn, Gordon Hanson & Kaveh Majlesi (2016b): Importing Political Polarization? The Electoral Consequences of Rising Trade Exposure December 2016. Dostopno prek: <http://www.ddorn.net/papers/ADHM-PoliticalPolarization.pdf> (18. 3. 2017).

Autor David, David Dorn, Gordon Hanson (2017): Comment on Jonathan Rothwell's Critique of Autor, Dorn, and Hanson (2013), March 3, 2017. Dostopno prek: <http://economics.mit.edu/files/12729> (20.3.2017).

Baartman, Marcel, (2016): Buckle up for a Trumpy Road. Dostopno prek <https://www.clingendael.nl/publication/buckle-trumpy-road> (28. nov. 2016).

Baldwin, Richard (2016): *The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization*, Harvard University Press, Cambridge, MA, USA, 333 str.

Batie Sandra and Nicholas Mercuro ur. 2008. *Alternative Institutional Structures: Evolution and Impact*. Routledge, 430 str.

BCG, (2014): Made in America, Again: Third Annual Survey of U.S.-Based Manufacturing Executives. Dostopno prek <http://www.slideshare.net/TheBostonConsultingGroup/bcg-mfg-survey-key-findings-slideshare-deckoctober-2014f3>, 19. 12. 2016.

Bergsten, Fred, Truman Edwin, in J. Zettelmeyer (2017): G7 Economic Cooperation in the Trump Era. IAI Working Papers, Rim, 17/19, april.

Berardi, Franco (2016): *Doba impotence (intervjuval Košak Klemen)*, *Mladina Alternativa*, zima 2016/17: 5–9.

Blackwell, Robert, Theodore Rappleye (2017): Fact Checking Trump's Alternative Facts about Mexico. *Foreign Policy*. 28. 3. Dostopno prek: <http://link.foreignpolicy.com/click/9263314.162712/aHR0cDovL2ZvcnVpZ25wb2xpY3kuY29tLzlwMTcvMDMvMjgvdzZmFjdC1jaGVja2luZy10cnVtcHMtYWx0ZXJ1YXRpdmtZmFjdHMtYWJvdXQtbWV4aWVhLW52543ee7c16bcfa46f6d59eeBf094efe3>, (28. 3. 2017).

Bless, H.; Fiedler, K. & Strack, F. (2004): *Social cognition: How individuals construct social reality*. Hove and New York: Psychology Press. p. 2.

Böll, Sven. Martin Hesse, Aleksander Jung, Armin Mahler, Cristoph Pauly, Christian Reiermann, Michael sauga, Wieland Wagner (2016): Svet na točki preobrata. *Mladina*, 46/18. 11. 2016, str. 23–29.

Bown, P. Chad (2016): The truth about Trade Agreements and Why We Need Them. Dostopno prek <http://www.pbs.org/newshour/making-sense/column-truth-trade-agreements-need/> (8. 12. 2016).

Bown Chad P. (2017): Will the Proposed US Border Tax Provoke WTO Retaliation from Trading Partners? Policy Brief, PIIF, marec 2017, str. 17–11.

Bower, Joseph L., Herman B. Leonard in Lynn S. Paine (2011): Global Capitalism at Risk; What Are You Doing About It? Business must confront the new challenges to the free market. Harvard Business Review 3: 1–9.

Brennan, Jason (2016): Trump Won Because Voters Are Ignorant, Literally. Dostopno prek <http://foreignpolicy.com/2016/11/10/the-dance-of-the-dunces-trump-clinton-election-republican-democrat/> (26. 11. 2016).

Bryan, Bob (2016a): No matter what Trump does, manufacturing jobs are not coming back to the US. Dostopno prek <http://www.businessinsider.com/krugman-tweets-on-manufacturing-labor-market-jobs-donald-trump-2016-11> (20. 12. 2016).

Bryan Bob, (2016b): Where Hillary Clinton and Donald Trump stand on the economy. Sept.26. Dostopno prek <http://www.businessinsider.com/donald-trump-and-hillary-clinton-us-economic-policy-2016-9> (18. 12. 2016).

Bryson, Jay H. Nelson Erik (2016): How Exposed is the US Economy to China? Economics Group, Wells Fargo 2015, August 13.

Clemens, Michael A. , Ethan G. Lewis, Hannah M. Postel (2017): Immigration Restrictions as Active Labor Market Policy: Evidence from the Mexican Bracero Exclusion. NBER Working Paper No. 23125, februar 2017.

Danner, Chas (2017): Polls: Trump's Historically Bad Approval Ratings Persist, But His Voters Have No Regrets. Dostopno preko <http://nymag.com/daily/intelligencer/2017/04/trump-voters-have-no-regrets-but-his-support-still-dropping.html> (27. 4. 2017).

Damijan, Jože. (1998): Vpliv ekonomij obsega na zunanjetrgovinsko specializacijo : doktorska disertacija. Ljubljana, 258 str.

Damijan P. Jože (2016a): Tudi idealna Danska se ni izognila polarizaciji na trgu dela. Dostopno prek <https://damijan.org/2016/12/20/tudi-idealna-danska-se-ni-izognila-polarizaciji-na-trgu-dela/> (11. 1. 2016).

Damijan, Jože (2016b): Trump&Brexit: Ekonomski dejavniki populizma, EF Ljubljana.

Damijan, P. Jože (2016c): Ne kličite nas lutzerji, naredite kaj! Dostopno prek <https://damijan.org/2016/12/08/ne-klicite-nas-lutzerji-naredite-kaj/> (11. 1. 2016).

De Grauwe, Paul (2016): How far should we push globalisation? Dostopno prek <https://www.ceps.eu/publications/how-far-should-we-push-globalisation> (21. 11. 2016).

De Vergeron, Karine Lisbonne (2017): European Union, Brexit, USA: The strategic dimension of the new trade issues. Fondation R. Schuman Policy Paper, European issues n°427, 28 marec 2017.

Dunning, J. Ed., (2003): Making globalization Good, The Moral Challenges of Global Capitalism, Oxford University Press, Oxford.

Château, Jean, Lionel Fontagné, Jean Fouré, Lisa Johansson and Eduardo Olaberría (2015): Trade Patterns in the 2060 World Economy, OECD Journal Economic Studies, Vol. 2015, str. 67–99. OECD Paris.

Economist (2007): In the shadow of prosperity. 18. 1. 2007: 30–32.

Economist (2015): The future of Factory Asia a tightening grip, marec 14. Dostopno prek <http://www.economist.com/news/briefing/21646180-rising-chinese-wages-will-only-strengthen-asias-hold-manufacturing-tightening-grip> (8. 12. 2016).

Economist (2016a): Shooting an elephant; Charting Globalisation's discontents. Dostopno prek <http://www.economist.com/news/finance-and-economics/21707219-charting-globalisations-discontents-shooting-elephant> (18. 12. 2016).

Economist (2016b): How it happened, 12. 9. 2016: 31–34.

Economist (2016c): League of Nationalists, 19. 9. 2016: 51–54,

Economist (2016d): America New Business Model. 10. 12. 2016: 11.

Economist (2016e): Dealing with Donald, 10. 12. 2016: 20.

Economist (2016f): The World Economy, special report, 1. okt. 2016.

Economist (2016g): The piecemaker, 12. 9. 2016: 19–21.

Economist (2017a): Ford Motors courts Donald Trump by scrapping a planned plant in Mexico, 17. 1. 2017: 49.

Economist (2017b). They don't make'em like that anymore, 14. 1. 2017: 17–20.

Economist (2017c): How Mexico should handle Trump 14. 1. 2017: 10–11.

Economist (2017d): Free-trader turned game changer, 21. 1. 2017: 18.

Economist (2017e): Plying chicken, 4. 2. 2017: 35.

Economist (2017f): Free exchange; Better than wall, 4. 2. 2017: 63.

Economist (2017g): Plan for action, 4. 3. 2017: 59–60.

Economist (2017h): Lies, damned lies and... 25. 2. 2017: 62.

Economist (2017h): Shock horror, 11. 3. 2017: 70.

Economist (2017i): Free exchange; Death and despair. 25. 3. 2017: 68.

Economist (2017j): The new manufacturing footprint. 14. 1. 2017: 57.

Economist (2017k): 2017: The silk-silver axis. 1. 4. 2017: 58–60.

Economist (2017l): Back to the 1980s. 8.4. 2017: 63.

Economist (2017m): It's not the economy, stupid. 15. 4. 2017: 25.

Evenett, Simon J. and Johannes Fritz (2016): Global Trade Plateaus; The 19th Global Trade Alert Report, CEPR PRESS, London.

Fajgelbaum, Pablo, Amit Khandelwal (2015): Measuring the distributional effects of trade through the expenditure channel Dostopno prek <http://voxeu.org/article/pro-poor-bias-trade-new-research-expenditure-channel> (9. 1. 2017)

Francis, David (2016): Trump's Grassroots Supporters Will Likely Pay the Price of His Economic Surge. Dostopno prek https://foreignpolicy.com/2016/11/21/trumps-grassroots-supporters-will-likely-pay-the-price-of-his-economic-surge/?utm_source=Sailthru&utm_medium=email&utm_campaign=ed%20pix%20nov%2021&utm_term=%2AEditors%20Picks (26. 11. 2016).

Freund, Caroline (2016): Deconstructing Branko Milanovic's "Elephant Chart": Does It Show What Everyone Thinks? Dostopno prek <https://piie.com/blogs/realtime-economic-issues-watch/deconstructing-branko-milanovics-elephant-chart-does-it-show> (7. 12. 2016).

Freund Caroline and Dario Sidhu (2017): Manufacturing and the 2016 Election: An Analysis of US Presidential Election Data. Peterson Institute for International Economics, maj 2017. Dostopno preko https://piie.com/publications/working-papers/manufacturing-and-2016-election?utm_source=update-newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=2017-06-01 (2.6.2017).

Galbraith, John Kenneth (2007/1967): *The New Industrial State*, Princeton University Press, 430 str.

GED, Global Economic Dynamics (2014): Globalization Report (2014): Who benefits most from Globalization? Bertelsmann Stiftung, Gütersloh. Dostopno prek https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/Globalization_report_2014-en-NW.pdf (20. 12. 2016). (3.12.

Hanemann, Thilo and Cassie Gao (2016): Record Deal Making in 2016 Pushes Cumulative Chinese FDI in the US above \$100 billion, december 30., Dostopno prek <http://rhg.com/notes/record-deal-making-in-2016-pushes-cumulative-chinese-fdi-in-the-us-above-100-billion> (7. 1.2016).

Haskel, Jonathan, Robert Z. Lawrence, Edward E. Leamer, and Matthew J. Slaughter (2012): Globalization and U.S. Wages: Modifying Classic Theory to Explain Recent Facts. *Journal of Economic Perspectives—Volume 26, Number 2—Spring 2012—Pages 119–140* Dostopno prek <https://www.hks.harvard.edu/fs/rlawrence/JournalEconPerspectives.pdf> (29. 11. 2016).

Hufbauer Gary C. and Cathlen Cimino-Isaacs (2017): Buy American, Hire American!": A Worrisome Slogan. PIIE, Washington, 19.april 2017. Dostopno preko: https://piie.com/blogs/trade-investment-policy-watch/buy-american-hire-american-worrisome-slogan?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=2017-04-24 (25. 4. 2017).

Hufbauer, G. Clyde in Zhiyao, (Lucy) Lu (2017): Globalization: A Fresh Look with a Focus on Costs to Workers, PIIE Policy Brief 16-17, May 2017, Dostopno preko <https://piie.com/system/files/documents/pb17-16.pdf> (10.5.2017).

Hausmann, Ricardo (2016): When Leaders Are True to Their Lies. Dostopno preko <https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-wilbur-ross-withdraw-nafta-by-ricardo-hausmann-2016-12> (27.4. 2017).

IMF (1997): World Economic Outlook, May, Washington DC.

IMF (2006): World Economic Outlook: Financial Systems and Economic Cycles, Washington DC, September.

IMF (2017): World Economic Survey 2017, April, Washington DC.

Kahneman, Daniel (2002): Maps of Bounded Rationality: a Perspective on Intuitive Judgment and Choice, Nobel Prize Lecture, December 8.

- Kavoussi, Bonnie (2013): Average Cost of a Factory Worker in the U.S., China and Germany. Dostopno prek <http://www.huffingtonpost.com/author/bonnie-kavoussi> (13. 1. 2017).
- Kleinhenz, Jack (2016): Where is China heading and how exposed is the U.S. economy? Dostopno prek <https://nrf.com/news/where-is-china-heading-and-how-exposed-is-the-us-economy> (20. 12. 2016).
- Kramberger, Škerl Uroš (2016): Neandertalci ne bi izvoli Donalda Trumpa. Objektiv, Dnevnik, Ljubljana 3. dec.:12–13.
- Kovač Bogomir (2014a): Cerarjeva dilema. Mladina, 8. 8.: 31.
- Krugman, Paul (2008): "Trade and Wages, Reconsidered." *Brookings Papers on Economic Activity*, no. 2, pp. 103–137.
- Krugman, Paul (2016a). Conference on Income Inequality and Inclusive Growth: Keynote by Paul Krugman. Dostopno prek <https://www.youtube.com/watch?v=oTLRUF60AV8> (25. 12. 2016).
- Lawrence, Robert Z. (2016): Trump's Carrier Deal Is Not a Victory for US Manufacturing
- December 5, 2016. Dostopno prek <https://piie.com/commentary/op-eds/trumps-carrier-deal-not-victory-us-manufacturing> (7. 12. 2016).
- Magyari, Ildikó (2017): "Firm Reorganization, Chinese Imports, and US Manufacturing Employment" (Working Paper).
- Mansfield, Edward D., Mutz, Diana C. (2009): "Support for Free Trade: Self-Interest, Sociotropic Politics, and Out-Group Anxiety". *International Organization*. 63 (03): 425–457. Dostopno prek doi:10.1017/S0020818309090158. ISSN 1531-5088 (27. 11. 2016).
- Milanović, Branko (2013): Intervju. *Dnevnik*, Objektiv (28. 12.): 8–11.
- Milanović, Branko (2016a): Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization, Harvard University Press.
- Milanović, Branko (2016b): Why the Global 1% and the Asian Middle Class Have gained the Most from Globalization. *Harvard Business Review* 13. Maj 2016. Dostopno prek <https://hbr.org/2016/05/why-the-global-1-and-the-asian-middle-class-have-gained-the-most-from-globalization> (25. 12. 2016).
- Nahtigal, Matjaž (2010): Procesi globalizacije na razpotju; Možne poti izhoda iz finančne krize. Teorija in praksa let. 47, 4/2010: 717–731
- Noland, Marcus (2016): Trump, Trade and S. Korea. Dostopno prek <https://piie.com/blogs/north-korea-witness-transformation/trump-trade-and-south-korea> (15. 12. 2016).
- Noland, Marcus, Hufbauer, Gary Clyde Hufbauer, Sherman Robinson, and Tyler Moran (2016): Assessing Trade Agendas in the US Presidential Campaign. Dostopno prek <https://piie.com/system/files/documents/piieb16-6.pdf> (6. 12. 2016).
- Obstfeld, Maurice (2016): Get on track with Trade. Finance & Development, dec. 2016: 16. Dostopno prek <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2016/12/pdf/fd1216.pdf> (20. 12. 2016).
- OECD (2015): In It Together; Why Less inequality Benefit All, Paris, str. 330.
- Ostry, Jonathan, Prakash Loungani, Davide Furceri (2016): Neoliberalism Oversold? Finance& Developemnt, IMF, Washington DC, junij: 38–41.
- Parry, Robert T. (2014): Globalization: Threat or Opportunity for the U.S. Economy? Dostopno prek <http://www.frbsf.org/economic-research/publications/economic-letter/2004/may/globalization-threat-or-opportunity-for-the-us-economy/> (26. 11. 2016).
- Piketty, Thomas in Emmanuel Saez (2012): For Two Economists, The Buffet Rule is Just a Start. Dostopno prek: <http://www.nytimes.com/2012/04/17/business/for-economists-saez-and-piketty-the-buffett-rule-is-just-a-start.html?pagewanted=all&r=0> (13. 10. 2012).
- Pinkus, Gary, James Manyika in Sree Ramaswamy (2017): We can't undo globalization, but we can improve it. *Harvard Business Review* - January 10, 2017. Dostopno preko <http://www.mckinsey.com/mgi/overview/in-the-news/we-cant-undo-globalization-but-we-can-improve-it> (10. 5. 2017).
- Poon, Daniel (2016): Outcomes of the 2016 US Presidential Election: A Snapshot. Dostopno prek http://economists-pick-research.hktdc.com/business-news/article/Research-Articles/Outcomes-of-the-2016-US-Presidential-Election-A-Snapshot/rp/en/1/1X32LK39/1X0A822S.htm?DCSext.dept=12&WT.mc_id=6157653 (26. 11. 2016).
- Pierce, J., and Schott, P. (2016): The surprisingly swift decline of U.S. manufacturing employment. *American Economic Review*, 106(7), 1632–1662.
- Piketty, Thomas (2014): *Capital in the Twenty-First Century*. Harvard University Press, Cambridge, MA.

Piketty, Thomas, Emmanuel Saez, Gabriel Zucman (2016): Distributional National Accounts: Methods and Estimates for the United States Working Paper 22945, <http://www.nber.org/papers/w22945>, National Bureau of Economic Research, 1050 Massachusetts Avenue, Cambridge, MA 02138.

Rho, S., & Tomz, M. (2017). Why Don't Trade Preferences Reflect Economic Self-Interest? *International Organization*, 71(S1), 85-108.

Ricardo, David (2005/1817): Principles of Political Economy and Taxation. Barnes & Noble Books, New York, str. 347.

Plato. 2015. *The Republic: Titan Classics*, (B. Jowett, prevod.). Titan Reed.

Rigby, D., Kemeny, T., and Cooke, A. (2016): Plant exit and U.S. imports from low-wage countries. *International Economics*. Dostopno prek: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2110701716301123> (28. 3. 2017).

Rodrik, Dani (2011): *The Globalization Paradox*. New York: W. W. Norton & Company.

Rodrik, Dani (2013): Global governance, Individual Preferences. Dostopno prek https://www.google.si/?gws_rd=cr,ssl&ei=9x4EVpi5LcahsgGmpagCg (22.12. 2016).

Rodrik, Dani (2016): Straight Talk on Trade, Nov. 15 <https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-win-economists-responsible-by-dani-rodrik-2016-11>. Dostopno 26. nov. 2016.

Rothwell, Jonathan and Pablo Diego-Rosell, (2016): Explaining nationalist political views: The case of Donald Trump, Draft working paper, last revised November 2, 2016, Gallup.

Rothwell, Jonathan T. (2017): Cutting the Losses: Reassessing the Costs of Import Competition to Workers and Communities, 37 Pages Posted: 21 Feb 2017 Last revised: 7 March 6, 2017, Gallup; George Washington University Institute of Public Policy.

Saez, Emmanuel, and Gabriel Zucman, (2014): "Wealth Inequality in the United States since 1913: Evidence from Capitalized Income Tax Data." NBER Working Paper 20625. National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA.

Simon, Herbert (1982): 'Models of Bounded Rationality and Other Topics in Economics.

Smith, Adam, (1776/1991): *Wealth of Nations*, The Easton Press, Norwalk, Connecticut. str. 590.

Smith, Noah (2016): The Case for Protecting Infant Industries. Dostopno prek <https://www.bloomberg.com/view/articles/2016-12-22/the-case-for-protecting-infant-industries> (11. 1. 2016).

Slaughter Matthew and Swagel Philipp (ed.) (2000): V. Lechner Frank J., Boli John (eds.), 2000. *The Globalization Reader*, Blackwell Publisher, Oxford, UK: 177–181.

Slaughter, Mathew (2009): How US Multinationals Companies Strengthen the US Economy. Business Roundtable and US Council Foundation. Dostopno prek https://www.uscib.org/docs/foundation_multinationals.pdf (19. 12. 2016).

Spence, Michael (2011): The Impact of Globalization on Income and Employment: The Downside of Integrating Markets. *Foreign Affairs* Vol. 90, No. 4 (julij/avgust), str. 37–41.

Srivastava, Deepali (2016): Q&A: How China, India & Super Rich Are Shaping Global Inequality. Dostopno prek <http://www.forbes.com/sites/deepalisrivastava/2016/06/23/qa-branko-milanovic-how-china-india-the-super-rich-are-shaping-global-inequality/#1031455f3dc6> (28. 11. 2016).

Stiglitz Joseph (2013): *The Price of Inequality*. W.W. Norton, New York, str. 523.

Stiglitz, Joseph E. (2015): The Origins of Inequality, and Policies to Contain It. *National Tax Journal*, June, 68 (2), 425–448. Dostopno prek <https://www8.gsb.columbia.edu/faculty/jstiglitz/sites/jstiglitz/files/2015%20Origins%20of%20Inequality.pdf> (26. 11. 2016).

Stiglitz, Joseph (2016): Why the economy has failed so many - and why Donald Trump has the wrong answers. Oktober 26, http://www.cleveland.com/opinion/index.ssf/2016/10/why_the_economy_has_failed_so.html#incart_2box_opinion (23. 12. 2016).

Svetličič, Marjan (1985): *Zlate mreže transnacionalnih podjetij*. Ljubljana: Delavska enotnost, str. 465.

Svetličič, Marjan (2004): *Globalizacija in neenakomeren razvoj v svetu*. Ljubljana: Ljubljana, Založba FDV.

Svetličič, Marjan (2008): Koga in zakaj stiska primež globalizacije? *Družboslovne razprave* 24 (58): 7–27.

Svetličič, Marjan (2013): Je deglobalizacija odgovor na svetovne tektonske spremembe in krizo? V *Globalizacija v dobro ali zlo?: zbornik ob 80-letnici akademika Zdravka Mlinarja*, (ur.) Slavko Splichal. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

WEF (2017): *The Global Risks Report 2017*, 12th Edition, Geneva, Switzerland.

Wolf, Martin (2004): *Why Globalization Works*. Yale University Press, New Haven and London.

Wolf Martin (2016): The changing face of global trade. Dostopno prek <http://www.economist.com/blogs/buttonwood/2016/11/great-convergence> (21. 1. 2017).

World Bank (2016a): Imports of goods and services (% of GDP). Dostopno prek <http://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.ZS?locations=SI> (17. 11. 2016).

Wood, Adrian (2017): How globalisation affected manufacturing around the world. 18 March 2017. Dostopno prek: <http://voxeu.org/article/how-globalisation-affected-manufacturing-around-world> (20. 3. 2017).

Wyplosz, Charles (2016): The Overlooked Dark Side of Globalization. Dostopno prek http://graduateinstitute.ch/home/relations-publiques/news-at-the-institute/news-archives.html/_/news/corporate/2016/the-overlooked-dark-sides-of-glo (25. 12. 2016).